

OSMANLI ULAK-MENZİLHÂNE SİSTEMİ ÇERÇEVESİNDE TOKAT MENZİLHÂNESİ (1690-1840)

Ali Açikel*

Özet

Bu makalede Osmanlı ulak-menzilhâne sistemi çerçevesinde 1690-1840 yılları arasında Tokat menzilhânesi, Tokat Şer'iyeye Sicilleri ve arşiv malzemesine dayalı olarak ele alınmıştır. İlk olarak, Tokat menzilhânesinin Anadolu anayol güzergahları üzerindeki konumu tespit edilmiştir. İkinci olarak, Osmanlı Ulak-menzilhane sisteminde, değişen şartlar ve zamanla ortaya çıkan aksaklıklar nedeniyle gerçekleştirilen önemli düzenlemeler ve bunların Tokat menzilhânesine yansımaları incelenmiştir. Üçüncü olarak, menzilhânelerin genel işleyiş ve denetim kuralları çerçevesinde Tokat menzilhânesinin durumu ve görevlileri hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü ve son olarak, Tokat menzilhânesinin masraflarının hangi kaynaklardan karşılandığı ve menzilhane nizamının bozulma nedenleri değerlendirilmiştir. İnceleme, menzilhanelere dair az sayıdaki bölgesel çalışmalara yeni bir halka ekleyerek Osmanlı ulak-menzilhane teşkilatı hakkında genel nitelikli çalışmalarda görülen genellemeleri ve kapalı kısımları azaltmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: *Tokat, ulak, menzilhane, menzilci, şer'iyeye sicili*

Abstract

In this article, the menzilhane of Tokat during the period of 1690-1840 have been taken up based on archival materials and records in court registers. Firstly, the place on the main road network in Anatolia of the menzilhane of Tokat has been shown. Secondly, the regulations realized on the Ottoman ulak and menzilhane system because of changing conditions and appearing difficulties in time and their reflections upon the menzilhane of Tokat have been examined. Thirdly, it has been given information on the situation and personnel of the menzilhane of Tokat in the framework of the general rules of processing and inspecting of menzilhânes. Fourthly and lastly, it has been evaluated with which sources the expenditures of the menzilhane of Tokat were met, and the reasons of being spoiled of the menzilhâne system. The study aims to add a new article to a few of regional works on the menzilhânes and to decrease the generalisations and uncertain points seen in general works on the Ottoman ulak and menzilhane institution.

Key words: *Tokat, messenger, menzilhane, menzil administrator, court register*

* Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Elemanı. E-mail: acikel@gop.edu.tr.

GİRİŞ

Tarihin ilk devirlerinden itibaren ulaşım ve haberleşme insanlar ve devletler için önemli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaç gerek devlet içinde gerekse devletler arasında çeşitli şekillerde karşılanmıştır. Osmanlı Devleti ile çağdaşı olan ve daha önce kurulan İslam ve Türk-İslam devletlerinde de ulaşım ve haberleşme ihtiyacını karşılayan müesseseler kurulmuştur. Bu müesseseler, Emevî, Abbâsî ve Mısır Memluk devletlerinde “berid”, Moğol ve İlhanlılar’da “yam”, Safavîler’de “çaparhane”¹, Osmanlılar’da ise “ulak-menzilhâne” adları ile bilinmektedir. Ulak-menzilhane sistemi, Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan 1840 Eylül’üne kadar devam etmiş ve bu tarihte yerine posta teşkilatı kurulmuştur².

Ulak-menzilhane sistemi, adını “ulak” ve “menzilhâne” terimlerinin birlikte kullanılmasından almaktadır. Ulak, devlet tarafından bir yerden bir yere gönderilen seri haberci demektir. Sonraları “ulak” tabiri yerine “tatar” terimi kullanılmıştır³. Menzil kelimesi, Arapça “nezele” kökünden türetilmiş mekân ismi olup “konak”, “iki konak arası”, “bir konak yol”, “merhale”, “tatar konağı”, “posta ve posta tatarları beygirlerinin bulunduğu mahal”, “hane” ve “mesafe” gibi birçok anlama sahiptir⁴. İdarî, askerî ve malî terim olarak menzil veya menzilhane, resmî haberleşme hizmetlerinin yürütülmesi, asker iâşesinin toplanması ve nakli, hazineye ait bir kısım vergi gelirlerinin merkeze taşınması, devlet ricali ve görevliler ile elçilerin gidiş gelişlerinde konaklama ve binek hayvanı ihtiyaçlarının temini ve benzeri işlevler için ana yollar üzerindeki şehir ve kasabaların uygun yerlerine kurulan tesisleri ifade etmektedir⁵.

Ulak-menzilhane sistemi hakkında bu güne kadar bir çok bilimsel çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların ekserisinde Osmanlı Devleti’nin Rumeli ve Anadolu

¹ Bu devletlerdeki “berid”, “yam” ve “çaparhane” teşkilatları hakkında bkz. M. Fuat Köprülü, “Berid”, *İslam Ansiklopedisi (İA)*, II, İstanbul 1986, 541-549.

² Nesimi Yazıcı, “II. Mahmud Döneminde Menzilhaneler: Ref-i Menzil Bedeli”, *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri, 28-30 Haziran 1989, Bildiriler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 1990, 157.

³ Bu tabirler hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, İstanbul 1993, 542-543; Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Dersa’âdet 1317, 219; Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgati*, İstanbul 1986, 348.

⁴ Bu kelime hakkında detaylı bilgi için bkz. Pakalın, *a.g.e.*, II, s. 479; Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, 1414; Sertoğlu, *a.g.e.*, 221-222; Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, Ankara 2002, 2.

⁵ Menzillerin işlevleri hakkında bkz. Halaçoğlu, *a.g.e.*, 17-50; Lütfi Güçer, *Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964, 69; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı*, İstanbul 1990, 42-43; Yücel Özkaya, “XVIII. Yüzyılda Menzilhane Sorunu”, *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi (AÜDTCFD)*, XXVIII/3-4, Ankara 1970, 339; Şerafettin Turan, “1560 Tarihinde Anadolu’da Yiyecek Maddeleri Fiyatlarını Gösteren Bir İran Elçilik Hey’eti Masraf Defteri”, *AÜDTCFD*, XXII/3-4 (Temmuz-Aralık 1964), Ankara 1965, 273-294.

tarafındaki yollar ve menzilhaneler genel mahiyette ele alınmıştır⁶. Bir kaç çalışmada ise belirli zaman aralıkları içinde daha sınırlı bir bölgedeki menzilhaneler incelenmiştir⁷. Söz konusu çalışmalarda genel olarak arşiv malzemesi kullanılmış, sınırlı olarak da yerel Şer'iyeye Sicilleri'nden istifade edilmiştir⁸. Böyle olmakla birlikte, gerek arşiv malzemesinin çokluğu gerekse Şer'iyeye Sicilleri'nin yirmi binlere ulaşan adedi nedeniyle, araştırmacılar çalışmalarını zaman ve mekan olarak sınırlandırmak zorunda kalmışlardır. Zaman ve mekan sınırlandırmaları ise menzillerin işleyişindeki bölgesel farklılıkların yeteri kadar incelenmesini engellenmiştir.

Ulak-menzilhaneye sistemine ilişkin Osmanlı Devleti'nin farklı bölgelerindeki uygulamaların tam olarak ortaya konması, konu ile ilgili devasa tarihf malzemenin incelenip değerlendirilmesine bağlıdır. Bunun için teknoloji ile desteklenen ekipler yardımıyla daha çok bölgesel çalışma yapmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Böyle bir ekip çalışmasının eksikliğinde bireysel olarak önemli menzil noktalarına sahip şehirlerden herhangi birinin Şer'iyeye Sicilleri'ni gözden geçirerek menzillerle ilgili bilgileri toplamak ve bunları arşiv malzemesi ile mukayese ederek analitik olarak değerlendirmek Osmanlı ulak-menzilhaneye teşkilatı konusunu daha iyi anlamaya katkı yapacağı muhakkaktır.

⁶ Genel nitelikli çalışmalar için bkz. Hikmet Tongur, *Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, Ankara 1946; Rıza Bozkurt, *Osmanlı İmparatorluğunda Kollar, Ulak ve İlaş Menzilleri*, Ankara 1976; Şekip Eskin, *Türk Posta, Telgraf ve Telefon Tarihi*, Ankara 1942; Halaçoğlu, *a.g.e.*, Ankara 2002; Aynı yazar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Osmanlı Araştırmaları*, II, İstanbul 1981, 123-132; Colin Heywood, "Osmanlı Döneminde Via Egnatia: 17. Yüzyıl Sonu ve 18. Yüzyıl Başında Sol Kol'daki Menzilhaneler", *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, Editör: Elizabeth A. Zachariadou (çev. Özden Arıkan, Ela Güntekin, Tülin Altınova), İstanbul 1999, 138-160; Aynı yazar, "The Ottoman Menzilhane and Ulak System in Rumeli in the Eighteenth Century", *I. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri (11-13 Temmuz 1977)*, Ankara 1980, 179-186; Yücel Özkaya, *a.g.m.*, 339-368; Musa Çadircı, "Posta Teşkilatı Kurulmadan Önce Osmanlı İmparatorluğunda Menzilhaneler ve Kirabaşılık", *XIII. Türk Tarih Kongresi Bildiriler*, II, Ankara 1981, 1359-1365; M. Hüdayi Şentürk, "Osmanlılarda Haberleşme ve Menzil Teşkilatına Genel Bir Bakış", *Türkler* (Ed.: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), 14, Ankara 2002, 446-461; Sema Altunan, "Osmanlı Devleti'nde Haberleşme Ağı: Menzilhaneler", *Türkler* (Ed.: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), 10, Ankara 2002, 913-919;

⁷ Hüseyin Çınar, "Osmanlı-Ulak Menzilhâne Sistemi ve XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Antep Menzilleri", *Osmanlı* (editör: Güler Eren), I, Ankara 1999, 627-637; Gilles Veinstern, "Avlonya (vİora): 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Via Egnatia'da Bir Menzil", *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, Editör: Elizabeth A. Zachariadou (çev. Özden Arıkan, Ela Güntekin, Tülin Altınova), İstanbul 1999, 241-250.

⁸ Halbuki Ulak-menzilhaneye sisteminin işleyişi hakkında Şer'iyeye Sicilleri çok önemli kayıtlar içermektedir. Menzil hüccetleri, salyane/tevzi listelerindeki menzil gider toplamları, menzil giderlerinin halka ve esnafa dökümünü gösteren listeler hep bu sicillerde yer almaktadır. Örnek olması açısından makalenin sonunda Tokat Şer'iyeye Sicilleri'nde bulunan iki farklı menzil kaydının transkripsiyonu ilave edilmiştir (bkz. Ek: 2 ve 3).

Bu düşünceden hareketle, 1690-1840 yılları arasında Tokat menzilhanesini, 58 adet Tokat Şer'iyeye Sicili'ndeki menzil kayıtları ve Osmanlı Arşivi'nin muhtelif fonlarında bulunan Menâzil Ahkâm Defterleri, Menzil Defterleri ve diğer belgeler yardımı ile incelemeyi uygun bulduk. Makalemiz, bu konuda yapılan az sayıdaki bölgesel çalışmalara yeni bir halka ekleyerek Osmanlı ulak-menzilhane teşkilatı hakkında genel nitelikli çalışmalarda görülen genellemeleri ve kapalı kısımları azaltmayı amaçlamaktadır. Bilhassa önemli işler için görevlendirilen devlet ulaklarının beygir ücretlerinin 1697'den itibaren hazineden peşini ödendiği yönünde bir genelleme bulunmaktadır. Bu çalışmada bu hususa açıklık getirilmeye çalışılacaktır. Ayrıca incelememizde, Tokat menzilhanesinin Anadolu menzilleri içindeki konumu, işleyişi, görevlileri, gelirleri ve idaresinde yapılan düzenlemeler ile menzil nizamının bozulma nedenleri Osmanlı Ulak-menzilhane teşkilatı çerçevesi içinde ele alınacaktır.

1. Osmanlı Anadolu'sundaki Anayollar, Menzil Noktaları ve Tokat Menzilhânesi'nin Konumu

Anadolu ve Rumeli'de yollar genel olarak sağ, orta ve sol kol olmak üzere üç ana güzergâh ile bunlara bağlı tâlî yollardan meydana gelmiştir. Menziller ya da menzilhaneler bu ana ve tâlî yollar üzerinde 3 ile 18 saat arasında değişen mesafelerde kurulmuşlardır⁹. Bunların kurulmasında, coğrafi şartlar, yolların işlek olup olmaması, bölgenin nüfus yoğunluğu ve seferlerin yapılacağı yön gibi temel faktörler önemli rol oynamıştır¹⁰. Anadolu'daki sağ kol, Üsküdar – Gebze – Eskişehir – Akşehir – Konya – Adana – Antakya - Halep ve Şam üzerinden Mekke ve Medine'ye; orta kol, Üsküdar – Gebze – İznik – Sapanca – Geyve – Hendek – Ayaş – Düzce – Bolu – Tosya - Hacı Hamza – Osmancık – Merzifon – Amasya – Turhal – Tokat – Sivas – Kangal - Hasan Çelebi – Malatya – Harput – Diyarbakir – Nusaybin – Musul - Kerkük güzergahını izleyerek Bağdat'a; sol kol, orta kolla Merzifon'a kadar aynı güzergâhı takip ederek buradan Lâdik – Niksar - Karahisar-ı Şarkî – Kelkit – Aşkale - Erzurum yoluyla Hasankale üzerinden bir kol Kars, diğer bir kol da Tebriz'e ulaşırdı¹¹.

Tokat menzilhanesi, yukarıda verilen yol güzergâhları ve menzil noktaları listesinden de anlaşılacağı üzere, Anadolu'da orta kol güzergâhı üzerinde yer almaktadır. Ayrıca, doğusunda yer alan ve sol kol güzergâhı menzil noktası olan Niksar ile de tâlî yol bağlantısı bulunmaktadır. Menzil defterlerinden Tokat-Turhal arasının 8,

⁹ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 5.

¹⁰ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 14-16; Sema Altunan, *a.g.m.*, 913.

¹¹ Anadolu ve Rumeli'deki ana yol güzergâhları ve menzil noktaları hakkında bkz. Halaçoğlu, *a.g.e.*, 51-138; İsmet Miroğlu, "Osmanlı Yol Sistemine Dair", *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 15 (İstanbul 1997), 241-252.; M. Hüdayi Şentürk, "Osmanlı Devleti'nin Ulaşım Teşkilatı ve Yol Sistemine Genel Bir Bakış", *Türkler* (Ed.: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), 10, Ankara 2002, 906-909. Sadece Anadolu orta kol güzergâhı ve menzil noktaları için bkz. BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). MAD (Maliyeden Müdevver Defterleri Tasnifi), nr. 4108, s. 32-40; BOA. Cevdet Dahiliye, nr. 17403.

Tokat-Sivas arasının 18 ve Tokat-Niksar arasının ise 9 saat uzaklıkta olduğu görülmektedir¹². Tokat menzilhane

2. Ulak-Menzilhanane Sisteminin Kuruluşu, Gelişimi ve Zamanla Yapılan Düzenlemeler ve Bunların Tokat Menzilhane'ne Yansıması

Osmanlı Devleti kuruluşundan 16. yüzyılın ilk yarısına kadar resmî haberleşmeyi "ulak hükmü" taşıyan ulaklarla temin etmiştir. Ellerinde "ulak hükmü" bulunan ulaklar, gelip geçtikleri yerlerde ihtiyaç duydukları binek hayvanı ve her türlü işe

Bu yeni sisteme göre, Anadolu ve Rumeli'de ana yollar üzerindeki şehir ve kasabaların uygun yerlerinde menzilhaneler teşkil edilmiştir. Ardından ulaklara merkezden "in'âm hükmü" adı verilen bir belge verilmesi, bu belgeyle menzilhanelerden ücretsiz menzil beygiri almaları ve dinlenmeleri esasları getirilmiştir. İn'âm hükmü olmayanların menzil beygirlerinden faydalandırılması ise saat başına 8-10 akçe ücret karşılığında olmaktadır¹⁶. Menzilhane

Lütfi Paşa'nın ortaya koyduğu in'âm hükmü usulü, zamanla yaşanan suiistimaller¹⁸ nedeniyle XVII. yüzyılın sonlarında yeniden gözden geçirilerek bazı ilave tedbirler alınmıştır. İlk olarak, Köprülü Fazıl Mustafa Paşa, 1691 yılında mevcut menzilhaneleri "muayyen" ve "gayr-i muayyen" olmak üzere iki grup halinde sınıflandırmıştır. Ancak bu yıllarda eş zamanlı olarak üç cephede yapılan savaşlar

¹² BOA. Cevdet Nafia, nr. 546; BOA. MAD, nr. 4106, s. 300-303; MAD, nr. 4111, s. 230-232; MAD, nr. 4271, 14.

¹³ Halaçoğlu, a.g.e., 77.

¹⁴ Pakalın, a.g.e., III, 543.

¹⁵ "Ulak hükmü" uygulamasından "ulak-menzilhanane" sistemine geçiş hakkında bkz. Lütfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1341, 371-384; Aynı yazar, *Asafnâme*, İstanbul 1326, 11-12; Nesimî Yazıcı, "Lütfi Paşa ve Osmanlı Haberleşme Sistemi ile İlgili Görüşleri, Yaptıkları", *İletişim*, 1982/4, Ankara 1982, 217-244; Halaçoğlu, a.g.e., 156.

¹⁶ Halaçoğlu, a.g.m., 129; Heywood, a.g.m., 1980, 182-183; Şentürk, a.g.m., 2002, 14, 449.

¹⁷ Halaçoğlu, a.g.e., 156.

¹⁸ Bu suiistimallerin başında bazı ulakların in'âm hükmü olmaksızın, diğer görevlilerin ise sancakbeyi buyuruldu, mektup, tezkere ve benzeri belgelerle menzilhanelerden ücretsiz beygir almaları gelmektedir. Bu durum menzil masraflarının artmasına, menzilkeş halkın sıkıntıya düşmesine neden olduğundan zaman zaman suiistimallerin durdurulması için merkezden emirler verilmiştir (Altunan, a.g.m. 916).

sistemi çöküşün eşiğine getirmiştir¹⁹. Bu nedenle, 1697 yılında ikinci kez menzilhane sistemi yeniden gözden geçirilerek menzillerin işleyişinde ve idaresinde bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu bakımdan ilk olarak, menzillerin bir menzilci idaresinde yine çevre köy veya kasaba ahalisinin menzillerde görev almaları ve bu hizmetleri karşılığında bazı vergilerden muaf olmaları kabul edilmiştir. İkinci olarak, resmî görevli her ulağa “in’âm hükmü” adıyla bir hüküm verilmiş ve bu hükümde ulağın uğrayacağı her menzilden ne kadar beygir alacağı da belirtilmiştir. Ayrıca görevli ulağın menziliye beygir ücreti olarak saat başına 10 akçe ödemesi usulü benimsenerek bu ücretin hareketinden önce ulağa hazineden peşin ödenmesi kararlaştırılmıştır²⁰. Son olarak, özel kişilere de ferman sorulmadan eskiden olduğu gibi önceden tayin edilen ücret ile beygir verilmesi uygun görülmüştür²¹.

Bu yeni düzenlemedeki resmî görevli ulaklara hazineden peşin beygir ücreti verilmesi maddesinin zaman zaman değişik şekillerde uygulandığı görülmektedir. 6 Receb 1125/29 Temmuz 1713 tarihli menzil hükmünde, menziller nizamı gereği her menzil kaç beygir itibar olunursa iktiza eden masrafların yarısının devlet, diğer yarısının hasıl olan ücretten karşılandığı belirtildikten sonra in’âm hükmü taşıyan ulakların beygir ücretleri sene sonunda menzillerden gelen İn’âmât defterleri²² ile Mevkufat Kalemî’ndeki kayıtlar mukayese ve kontrol edilerek hazineden menzillilere ödeme yapıldığı, ücretli menzil fermanlarında ise ücretin doğrudan menziliye verildiği ifade edilmektedir²³. 28 Şevval 1169/26 Temmuz 1756 tarihli bir diğer menzil hükmünde, 1756 yılına gelene dek ulakların beygir ücretlerine ait ödeme uygulamaları sıralanmaktadır²⁴. Bu hükmü göre, ilk olarak, Şehid Ali Paşa’nın sadarete geçtiği 1713 yılına kadar devlet tarafından önemli görevlerle Rumeli ve Anadolu taraflarına gönderilen ve ellerine “in’âm hükmü” verilen ulakların menzillerden aldıkları beygirlerin ücretleri, menzillerden sene sonunda gelen defterlere göre hesap olunarak bazı münasip mirî mallarından menzillere havale ile ödenmiştir. İkinci olarak, Şehid Ali Paşa’nın sadaretinin (sadareti: 1713-1716) ilk dokuz ayında ulak beygir ücretlerinin menzillere peşin ödenmesi uygulamasına geçilmiş²⁵ ancak bunun devlete ve halka yarar sağlamadığı anlaşıldığından tekrar eski usule dönülmüş ve bu uygulama 1152/1739 yılına kadar devam etmiştir. Üçüncü olarak, 1739 yılında yeniden ulaklara Hazîne-i Âmire’den peşin beygir ücreti verilmesi usulüne geçilerek menzillere bağlı halkın ödeye geldikleri “imdâdiye” paraları ise devlete ve halka faydalı olacağı düşüncesiyle kaldırılmıştır. Ancak önemli işler için gelip giden ulaklar, gereği kadar beygir bulamadıklarından menzillerde beşer onar gün beklediklerinden menzilleri

¹⁹ Çınar, *a.g.m.*, 629.

²⁰ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 156.

²¹ Çınar, *a.g.m.*, 629.

²² Osmanlı Arşivi’nde bu defterlerden çok sayıda bulunmaktadır. Önek olarak bkz. BOA. Cevdet Nafia, nr. 179; nr. 519; nr. 781; nr. 1280.

²³ BOA. MAD (Maliyeden Müdevver Defterleri Tasnifi), nr. 8464, s. 5/1.

²⁴ BOA. MAD, nr. 8464, s. 5-5/1. Bu menzil hükmü önemine binaen makalenin sonunda ek olarak verilmiştir (bkz. Ek: 1).

²⁵ Bu tarihteki uygulamaya ilişkin menzil hükmü için bkz. BOA. MAD, nr. 8464, s. 3/2.

takviye için 1155/1742 yılında “imdüdiye” uygulaması tekrar yürürlüğe konulmuştur. Son olarak, 1151/1738 yılında başlayan sefer nedeniyle ulakların bir yılda kullandıkları beygirler için ödenen in‘âmât uygulamasında beygir başına 12,5 kuruş iken halihazırda bir senede hazineden verilen peşin beygir ücret tutarı beygir başına 39 kuruş olarak hesaplanmıştır. Bu durumda in‘âmât ve peşin ücret uygulaması arasında beygir başına hazine aleyhine 26,5 kuruş fark oluşmaktadır. Bu fark normal zamanlarda hazinece karşılanabilirse de sefer vuku bulduğunda bunun zor olacağı düşüncesiyle 1169/1756 yılında in‘âmât usulüne yani ulak beygir ücretlerinin sene sonunda mahsup edilmesi uygulamasına geçilmesine karar verilmiştir.

Resmî ulakların beygir ücretlerinin ödenmesinde, 1756 yılında in‘âmât usulüne dönülmesine karar verilmesine rağmen hemen uygulamaya geçilemediği anlaşılmaktadır. 11 Şaban 1170/1 Mayıs 1757 tarihli bir menzil hükmünde, ulakların beygir ücretlerinin Hazîne-i Âmire’den peşin verilmesinin hazineye beygir başına 26 kuruştan bir senede 500 kise zarar verdiği, bu nedenle peşin ücret maddesinin kaldırılarak eskiden olduğu üzere altı ayda bir defa menzillerin hesabı görülüp iktiza eden beygir ücretlerinin münasip emvalden verilmesinin devlete yararlı olacağı ifade edilmektedir²⁶. Gurre-i Muharrem 1177/12 Temmuz 1763 tarihli bir başka menzil hükmünde ise ulakların beygir ücretlerinin 1756’dan itibaren “in‘âmât usulü” ile sene sonunda toptan ödendiği, teftiş için menzilhaneleri dolaşan mübaşirlerin beygir ücretlerinin de bu usulle karşılanmasına karar verildiği belirtilmektedir²⁷.

1763-1824 yılları arasındaki dönemde de resmî ulakların beygir ücretleri “in‘âmât usulü” ile karşılanmaya devam edildiği görülmektedir. Bu hususta, Tokat Şer‘iyye Sicilleri (TŞS)’nde kayıtlı birçok emr-i âlî ve buyuruldu bulunmaktadır. Örneğin, 9 Rebiülevvel 1225/14 Nisan 1810 tarihli emr-i âlîde, acil mühim işlerle Rumeli ve Anadolu cihetlerine gönderilen mübaşir ve ulakların ellerinde olan menzil ahkâmı gereğince fermanlarında kaç adet beygir yazılı ise ücretsiz beygir verilmesi emredilmektedir²⁸. 9 Şaban 1231/5 Temmuz 1816 tarihli bir buyurulduda, emr-i âlî ile bir yük ve heybeden fazla yükü gelen ulaktan fazlalık için beygir ücreti istenmesi ancak

²⁶ “... ulakların süvâr oldukları menzil bârgîrlerinin ücretleri menzîlcilerin yedlerinde olan kâdi defterleri mücebince altışar aylık hesâb olunup ba‘zı emvâl-i mîrîden havâle ile verilü gelür iken elli iki tarihinde bu nizâm-ı kadîm bir takrîb ile bozulup ulakların ücretleri an nakdin Hazîne-i Âmire’den peşin verilmek üzere iken bu husûs Hazîne-i Âmire’nin müzâyakâsına vesîle olduğundan gayri mukaddemden berü olunan nizâm-ı kadîm ile el-hâletü hâzihî câri olan peşin nizâmın bir re’s bârgîrde 26 guruş tefâvütden bir senede 500 kise mikdarı cânib-i mîrîye hasâret-i uzması olmağla mukaddemden berü fiât-ı kadîm üzere nizâm-ı kadîme mîrâ‘âcat ile ulakların peşin ücreti maddesi ref’ ve kadîmi üzere altı ayda bir def‘a menzîllerin hesâbı görülüp iktizâ eden ücret-i bârgîrleri münâsib emvâlden havâle ile verilmesi mîrîye enfa’ olduğu...” (bkz. BOA. MAD, nr. 4106, s. 5/2-1).

²⁷ BOA. MAD, nr. 4106, s. 7.

²⁸ “...umûr-i mühimme-i müsta‘cile ile Rumeli ve Anadolu câniblerine me‘mûr mübaşir ve ulakların yedlerinde olan menzil ahkâmı müciblerinde fermânı her kaç re’s bârgîr ise bi-lâ-ücret erkâb ve seri‘an savb-ı me‘mûrelerine sevk ve isâl...” (bkz. TŞS, nr. 13, s. 96/1).

sadece bir yük ve heybe ile gelenlerden asla bir şey talep edilmemesi bildirilmektedir²⁹. 13 Zilhicce 1231/4 Kasım 1816 tarihli bir diğer emr-i âlfide, in'âm menzil hükmüyle gelip giden ulakların fermanlarında kaç adet beygir yazılı ise ücretsiz beygir verilmesi, ücretiyle gelip giden ulakların da saat başına 10 akçeden icap eden ücretlerini menzillilere ödemeleri emredilmektedir³⁰. Bu emr-i âlfiden bir yıl sonra bütün kazalara gönderilen 15 Cemaziyelahir 1232/2 Mayıs 1817 tarihli hükümde ise tatar, mübaşir ve diğer kamu görevlilerinden in'âm olarak menzil emri bulunanların emirleri her menzilhane bakılarak buna göre ücretsiz beygir verilmesi, eğer menzil emrinde ücret yazılmış ise her kim olursa olsun binek, sürücü ve yedek beygirlerinin her biri için saat başına 10 akçe ücret karşılığında beygir verilmesi, elinde menzil emri olmadan beygir isteyen kamu görevlileri ve özel şahıslardan ise binek, sürücü ve yedek beygirlerinin her biri için saat başına 18 para kira alınması istenmektedir³¹. Bu uygulama, Anadolu'da menzillerin 1824'de kirahâne olarak işletilmesi usulüne geçilmesine kadar devam etmiştir.

1697'den 1824 yılına kadar olan süreci bir bütün olarak değerlendirmek gerekirse, şu iki maddede durumu özetlemek mümkün olacaktır: 1- Devlet işleri için gelip giden ulaklar veya tatarlarının beygir ücretleri bazan hazineden peşin olarak verilmiş, çoğu kere de in'âm hükümleriyle ücretsiz beygir alınmış fakat bu şekilde alınan beygirler menzillerdeki in'âmât defterlerine işlenerek sene sonunda ya da altı ayda bir Mevkufât Kalemi'ne gönderilmiş ve burada kontrol edildikten sonra toplam beygir ücreti münasip devlet gelirlerinden karşılanmıştır; 2- Diğer ulaklar menzillerden aldıkları beygirler için saat başına 10 akçe, kamu görevlileri ve özel şahıslar ise saat başına 18 para ücret ödemişlerdir. Genel uygulama bu şekilde olmakla birlikte, Nisan 1777'de Anadolu'nun bazı menzilleri kirahâneye çevrilerek menzillerden her kim

²⁹ "...ber-mantûk-ı emr-i âlî bir yük ve bir heğbeden ziyâde hamûle ile gelen ulağa verilecek bârgîrlerin kirâsı mutâlebe olunması ve mârû'z-zîkr bir yük ve bir heğbe ile gelen ulağa zinhâr cevri ü ezâ olunmayarak ve bir nesne mutâlebe etdirilmeyerek iktizâ eden bârgîrleri i'tâ ve bi-lâ-avk u te'hîr râh-ı maksûda seri'ân ve âcilen irsâl ve tesyile ziyâde dikkat olunmak....", (bkz. TŞS, nr. 21, s. 149-150/1).

³⁰ "...in'âm-ı menzil ahkâmıyla mürûr u ubûr eden ulakların fermânı kaç re's bârgîre ise ücret talep olunmasının ücretiyle mürûr u ubûr edenlerden dahi sâ'at başına onar akçeden icâb eden ücretleri ulak yedinden ahz olunarak tûvâna bârgîr tedârik ve erkâb ve bir an te'hîr tecviz olunmaksızın der-akab mahall-i me'mûrelerine isâl olunmak..." (bkz. TŞS, nr. 21, s. 149-150/1).

³¹ "...tatar ve mübaşîrân ve sâ'irden in'âm olarak menzil evâmîri olanların beher menzilhânedeylerinde olan menzil emirlerine bakılıp ana göre menzil bârgîri verilüp ücret talep olunmamak ve eğer yedinde olan menzil emrinde ücret tahrîr olunmuş ise gerek kapucubaşı ve hâcegân ve gerek sâ'ir me'murîn her kim olur ise olsun binek ve sürücü ve yedek bârgîrlerinin beher re'si için muayyen olan ücreti [10 akçe] alınıp menzil bârgîri verilmek ve yedinde menzil emri olmayup mutlaka bârgîr talebinde olanlar gerek mültezim ve ağavât ve sâ'ir her kim olur ise olsun binek ve sürücü ve yedek bârgîrlerinin beher re'si için beher sa'at on sekizer para kirâsı alınup bârgîr verilmek..." (bkz. TŞS, nr. 21, s. 149-150/1). Bu emr-i âlfînin buyurulduğu için bkz. TŞS, nr. 22, s. 15/1. Benzer içerikli başka bir emr-i âlfî için bkz. TŞS, nr. 24, s. 27/1.

Tokat Menzilhanesi

beygir alırsa bunun ücretini bizzat ödeme mükellefiyeti getirilmişse de yeterince başarılı olunamamıştır³².

II. Mahmud döneminde 1824 yılından itibaren Anadolu'da bütün menzilhanelerin kirahaneye çevrilmesi ve menzilhanelerin kirabaşı olması uygulaması başlatılmıştır³³. Bu yeni düzenlemeye ilişkin kazalara gönderilen Evâil-i Zilka'de 1239/28 Haziran 1824 tarihli emr-i âlîde, menzil nizamına uyulmadığı için menzilhaneye masraflarının çoğaldığı ve menzilkeş olan ahalinin büyük sıkıntılara düşmesinden dolayı, fukaranın refah ve rahatının sağlanması, ulakların zamanında yerlerine varmaları için bütün menzillerin kiraya verilmesine ve in'âm hükmünün kaldırılmasına karar verildiği belirtilmektedir. Yine aynı emirde, ahalden hiç bir şey talep edilmemesi, önemli devlet işleri için gelip giden ulakların beygir ücretleri saat başına yirmişer para hesap olunarak bunun mahallî sicile kaydedilmesi ve altı ay sonunda hesap görülerek devlet tarafından karşılanması, ayrıca ulakların ihtiyaçları olan yem ve yiyeceklerini uygun bir ücretle kendi ceplerinden karşılamaları, menzilhanelerin idaresinin kiracıbaşılara devredilmesi, menzilhaneye masraflarının kira akçesi ile karşılanması emredilmektedir³⁴. Diğer taraftan, idarî sıkıntılar ve savaş şartlarının baskısı sonucu menzil masraflarının artması nedeniyle beygir kirası 1826'da saat başına 20 paradan 30 paraya, 1830'da ise 30 paradan 40 paraya yani 1 kuruşa çıkarılmıştır³⁵.

Menzilhanelerde kira usulüne geçilmesinin ardından "umûr-ı mühimme ile âmed-şüd iden" devlet tatarlarının kira ücretlerini karşılamak amacıyla biri Rûz-ı Hızır, diğeri Rûz-ı Kasım'da olmak üzere iki taksitte ödenmek kaydıyla "ref'-i menzil bedeli" adıyla bir vergi konmuştur. Bu vergi önceden menzilkeş olan ve olmayan bütün ahaliye uygulanmış ve eyalet vâilileri veya mütesellilerin görevlendirdiği kimseler ile kaza ileri gelenlerinin yardımı ile toplanarak hazineye teslim edilmiştir³⁶. 1839 Kasım'ında posta uygulamasına geçilmesine ilişkin düzenleme ile birlikte menzillerdeki kira uygulamasına ve ref'-i menzil bedeli alınmasına son verilmiştir³⁷.

Ulak-menzilhâne sisteminin 1539 yılından beri geçirdiği bu değişikliklerin Tokat menzilhanesine yansımalarına gelince, ilk olarak, 1539-1697 yılları arasındaki dönemde ellerinde "in'âm hükmü" bulunan resmî işle görevli olarak orta kol güzergâhını izleyen ulaklar hiçbir ücret ödemedi Tokat menzilhanesi imkanlarını kullanmışlardır. İn'âm hükmü olmayanlar ise saat başına 8-10 akçe beygir ücreti ödemişlerdir. Menzilhanenin

³² Özkaya, *a.g.m.* 354; Yazıcı, *a.g.m.*, 1990, 160-161.

³³ Özkaya, *a.g.m.* 352-355; Yazıcı, *a.g.m.*, 1990, 159-160; Çadırcı, *a.g.m.*, 1360-1362; Halaçoğlu, *a.g.e.*, 157; Altunan, *a.g.m.*, 917.

³⁴ TŞS, nr. 29, s. 46-47/2. Bu emr-i âlînin transkripsiyonu makalenin sonunda Ek: 3'te verilmiştir.

³⁵ Çadırcı, *a.g.m.*, 1364; Halaçoğlu, *a.g.e.*, 157; Altunan, *a.g.m.*, 917. 1830 yılı beygir kira bedeli artışı hakkında Tokat kazâsına gönderilen emr-i âlî için bkz. TŞS, nr. 35, s. 109-110/2.

³⁶ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 157; Yazıcı, *a.g.m.*, 1990, 157-191.

³⁷ Yazıcı, *a.g.m.*, 1990, 177.

idareleri ve masraflarının karşılanması Tokat ahalisine verildiğinden bunlar ayârız ve nüzul gibi vergilerden muaf tutulmuşlardır³⁸.

İkinci olarak, 1697-1824 yılları arasında devlet işleri için Tokat menzihanesine uğrayan ulaklar veya tatarlar beygir ücretlerini ülke genelindeki uygulamalar çerçevesinde 1713'de ve 1742-1756 yılları arasında hazineden peşin olarak aldıkları için Tokat menzihane menzilcisine doğrudan ödeme yapmış olmalıdırlar. Bu dönemin diğer zamanlarında resmî ulaklar in'âm hükümleriyle ücretsiz beygir almışlar fakat bu şekilde alınan beygirler Tokat menzihane in'âmât defterine işlenerek sene sonunda ya da altı ayda bir Mevkûfât Kalemî'ne gönderilmiş ve burada kontrol edildikten sonra toplam beygir ücreti hazineden menziliye ödenmiştir³⁹. Bir kısım ulakların masrafları ocaklık olarak tayin edilen Tokat Voyvodalığı malından karşılanmıştır⁴⁰. Diğer ulaklar menzilden aldıkları beygirler için saat başına 10 akçe, kamu görevlileri ve özel şahıslar ise saat başına 18 para ücret ödemişlerdir⁴¹.

Üçüncü ve son olarak, 1824-1840 arasındaki dönemde Anadolu'daki bütün menzihanelerin kirahaneye çevrilmesi ve menzilcilerin kirabaşı olması uygulaması başladığından Tokat menzihanesi de kira ile işletilmiştir⁴². Kira usulüne geçilmesinin ardından önemli işler için gelip giden devlet tatarlarının kira ücretlerini karşılamak amacıyla "ref-i menzil bedeli" adıyla bir vergi konduğundan Tokat kirahânesine uğrayan devlet tatarlarının beygir ücretleri için Tokat kazası halkı "ref-i menzil bedeli" ödemişlerdir⁴³. Devlet tatarlarının dışında Tokat kirahânesinden beygir alanlardan, Anadolu'daki diğer kirahânelerde olduğu gibi, saat başına 1824'de 20, 1826'da 30, 1830 yılından itibaren de 40 para tahsil edilmiştir⁴⁴.

3. Menzihânelerin İşleyişi ve Denetimi, Tokat Menzihanesi'nin Durumu

Osmanlı Devleti'nde menzihâneler, defterdarlık teşkilatı içinde Mevkûfât Kalemî'ne bağlı Menzil Halifelîği birimi⁴⁵ tarafından idare edilmiştir. Menzil

³⁸ Halaçoğlu, a.g.e., s. 77; BOA. MAD, nr. 4108, s. 38.

³⁹ BOA. Cevdet Nafia, nr. 546; BOA. MAD, nr. 4106, s. 300-303; MAD, nr. 4111, s. 230-232; MAD, nr. 4271, s. 14.

⁴⁰ Örnek olmak üzere şu sicillerdeki menzil hüccetlerine bakılabilir: TŞS, nr. 1, s. 88/1; TŞS, nr. 2, s. 233/1; TŞS, nr. 3, 125/1; TŞS, nr. 8, 169/1, 135/2; TŞS, nr. 13, 169/1; TŞS, nr. 15, 7a-b/1, 22-23/2; TŞS, nr. 16, 9/1.

⁴¹ TŞS, nr. 22, s. 15/1; TŞS, nr. 24, s. 27/1.

⁴² Bu hususta Tokat kazasına gönderilen emr-i âlî için bkz. TŞS, nr. 29, s. 46-47/2.

⁴³ Bu konuda Sivas eyâlet divanından Tokat kazasına gelen buyuruldular için şu birkaç örneğe bakılabilir: TŞS, nr. 31, s. 168/1; TŞS, nr. 32, s. 81/2; TŞS, nr. 34, s. 69/3; TŞS, nr. 37, s. 149-150/2.

⁴⁴ Beygir kira bedelleri hakkında Tokat kazasına gönderilen emr-i âlîler için bkz. TŞS, nr. 29, s. 46-47/2; TŞS, nr. 35, s. 109-110/2.

⁴⁵ Bu birim, ulaklara verilen in'âm menzil fermanları ile ücretli menzil fermanların fazlaşması nedeniyle bunların ayrı ayrı Mevkûfât kalemine kayd ve muhafazası için kalem içinden

Tokat Menzilhanesi

Halifelîğî'nin görevi, genel olarak menzilhanelerin denetim işlerini ve hesaplarını görmektir. Mevkûfâtçı Efendi'ye yazılan 22 Muharrem 1121/3 Nisan 1709 tarihli menzil hükmünde, Mevzûfât Halifelîğî tarafından İn'âmât defterleri menzillerden geldiğinde Divân-ı Hümâyûn'da verilip Mevkûfât Kalemî'nde kayd olunan in'âm menzil fermanları ile karşılaştırılarak tek tek kontrol edilmesi, her menzilin ne miktar beygir ve ne miktar ücretleri olduğunun yoklanması, hazine kâimeleri için ayrı ciltli defter tutulması emredilmektedir⁴⁶. Burada söz konusu edilen işler dışında Mevkûfât Defterleri de hazırlanmakta olup bunlar Hazîne-i Âmire'de muhafaza edilmekteydi. Bir yerin menzil olup olmaması, kaç beygiri bulunduğu ve masraflarının ne şekilde karşılandığı ve benzeri hususlar bu defterlere kaydedilmişti. Menzillerle ilgili herhangi bir mesele Mevkûfât Defterleri'ne bakılarak karara bağlanır ve gereği onâ göre yapılırdı⁴⁷. Örneğin, 12 Cemâziyelâhir 1203/10 Mart 1789 tarihli bir menzil hükmünde, Turhal menziline idare eden kasaba ahalisinin başka yerde iskan ile menzilhanenin kapandığı, Tokat menzilhanesi beygirlerinin Amasya'ya 18 saatlik mesafeye gitmek zorunda kaldıkları ve uzak mesafeli yolda hayvanların telef olması nedeniyle Tokat ahalisi Turhal menziline yeniden açılmasını talep etmesi üzerine Hazine-i Âmire'de muhafaza edilen Mevkûfât Defterleri'ne bakılarak adı geçen menzilin yeniden açılması emredilmektedir⁴⁸.

Osmanlı Devleti'nde haberleşme, menzilhaneler ve resmî görevli ulaklar vasıtasıyla yürütülmüştür. Ulakların uğradıkları menzillerde her türlü imkandan faydalanmaları için ellerine devlet tarafından önceleri "ulak hükmü", 1539 sonrasında ise "in'âm hükmü" verilmiştir⁴⁹. Tipik bir in'âm hükmünde ulağın ismi ve bağlı bulunduğu daire, hangi sebeple ve kimin emriyle seyahat ettiği, gidiş-dönüş olup olmadığı, ilk hareket ettiği menzil ile varacağı menzilin adı, sürücülerin adları ve sayısı açıkça ifade edilmiştir⁵⁰. Ulaklar menzilhanelere vardıklarında ellerindeki in'âm hükümlerini menzillere ibraz etmek, ücretli menzil fermanı taşıyanlar ise beygir ücretlilerini peşin ödemek zorunda idiler. Ayrıca bu ulak fermanları kadı sicillerine kaydedilmekte ve üzerlerine kadı tarafından bir işaret konmaktaydı. Böylece ulakların bir menzil emri ile bir kaç defa gidip gelmeleri engellenmekteydi⁵¹.

Bu şekilde ulakların menzilhanelerde uyacakları kurallar tespit edilirken diğer taraftan bu görevlilerin iffet sahibi, namuslu, hayvana binmeyi bilen ve meşakkatli yolculuklara tahammüllü kişiler arasından seçilmesine dikkat edilirdi. Ayrıca uzun

birinin müstakil olarak 1703'te menzil halifesi tayin edilmesi ile kurulmuştur (bkz. BOA. MAD, nr. 8464, s. 5/1). 18. asrın sonlarında ise "Menzil Halifelîğî Kalemî" adını almıştır (İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1984, 360).

⁴⁶ BOA. MAD, nr. 8464, s. 3/1.

⁴⁷ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 154.

⁴⁸ BOA. MAD, nr. 8586, 158-159.

⁴⁹ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 154.

⁵⁰ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 185; Şentürk, *a.g.m.*, 2002, 451-452.

⁵¹ Ulakların menzilhanelere vardıklarında izleyecekleri prosedür için bkz. , BOA. MAD, nr. 8464, s. 4/7, 9/2.

müddet sadrazam ve diğer üst seviyeli idarecilerin dairelerinde istihdam ile tecrübe kazanmış ve terbiye görmüş olmaları da gerekirdi. Daha sonraları ulakların görülen usulsüz hareketleri sebebiyle bunların hal ve hareketlerinin devamlı ve daha sıkı bir şekilde kontrol altında bulundurulması için I. Abdülhamit zamanında (1774-1789) “Tatarân Ocağı” kurulmuştur⁵². Ocağa mensup ulak veya tatarların, diğer ulaklardan ayırt edilmesi için ise ayrı bir kalpak ve elbise tahsis olunmuştur⁵³. Ancak bir müddet sonra, ocağa ait kalpak ve elbisenin ulaklıkla alakası olmayanlar tarafından da giyilmesi üzerine, bu gibilerin cezalandırılması yoluna gidilmiş ve bir tedbir olarak ocak mensubu ulaklara Tatar Ağası tarafından tezkere verilmiştir⁵⁴.

Menzilhanelerin usulüne göre işletilip işletilmediği, odaların ve eşyaların temizliği ve benzeri hususlar, menzilhanelerin bulunduğu kazaların kadıları, ileri gelenler ve muhtesipleri tarafından kontrol edilirdi. XVIII. Yüzyılda bu kontrol işleri, merkezden gönderilen mübaşirler vasıtasıyla yapılmıştır⁵⁵. XVIII. Yüzyılın sonlarından menzilhane sisteminin kaldırılıp posta teşkilatının kurulduğu 1840 yılına kadar olan süreçte ise menzilhaneleri eyâlet vâli ve mutasarrıflarının tatar ağaları veya tatar odabaşlıları denetlemişlerdir⁵⁶.

Menzilhanelerin bu genel işleyiş ve denetimi Tokat menzilhaneleri için de geçerlidir. Bu menzilhanelerin hesaplarını, Mevkûfât Kalemî'ne bağlı Menzil Halifeliği defterlerinde bulmak mümkündür⁵⁷. Denetim konusunda da durum aynı olup Tokat menzilhaneleri, 16 ve 17. yüzyıllarda Tokat kadıları ve ileri gelenleri, XVIII. Yüzyılda merkezden gönderilen mübaşirler⁵⁸, XVIII. Yüzyılın sonlarından menzilhane sisteminin kaldırılıp posta teşkilatının kurulduğu 1840 yılına kadar olan süreçte ise Sivas eyâleti vâli ve mutasarrıflarının tatar ağaları veya tatar odabaşlıları tarafından denetlenmiştir⁵⁹.

4. Menzilhanelerdeki Görevliler ve Tokat Menzilhaneleri Personeli

Menzilhanelerin düzenli olarak işlevini yerine getirebilmesi için idareci ve hizmetlilerden oluşan bir personel kadrosuna sahip bulunmaktaydı. Menzil personeli genel olarak, “menzil emîni” (menzilci), “menzil kethüdâsı”, “ahur kethüdâsı”, “odacı”,

⁵² Eskin, *a.g.e.*, 16; Halaçoğlu, *a.g.e.*, 187-188; Şentürk, *a.g.m.*, 2002, 14, 453.

⁵³ Özkaya, *a.g.m.*, 340.

⁵⁴ Özkaya, *a.g.m.*, 341; Halaçoğlu, *a.g.e.*, 188; TŞS, nr. 2, s. 15-16/1, BOA. Cevdet Nafia, nr. 188.

⁵⁵ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 155.

⁵⁶ “...bi'l-cümle eyâlât ve elviyede vâki' menzilhâneler vülât ve mutasarrıflarının tatar ağaları nezâretinde olarak beher sene Rûz-ı Kasım'da duhulünde bir def'a taraflarından yoklanılması kâide-i kadîmden olduğuna...” (bkz. TŞS, nr. 20, s. 115/1).

⁵⁷ Örnek olması açısından şu defterlere bakılabilir: BOA. Cevdet Nafia, nr. 546; BOA. MAD, nr. 4106, s. 300-303; MAD, nr. 4111, s. 230-232; MAD, nr. 4271, s. 14.

⁵⁸ BOA. MAD, nr. 4106, s. 5/2-3.

⁵⁹ Tatar ağaları ya da tatar odabaşlıların menzil teftişleri hakkında Sivas eyaleti divânından Tokat kazasına gelen buyuruldular için şu örnekler bakılabilir: TŞS, nr. 3, s. 7/1; TŞS, nr. 9, s. 118/3; TŞS, nr. 11, s. 88/1. TŞS, nr. 21, s. 149-150/1; TŞS, nr. 34, s. 155/2.

“seyis”, “sürücü” ve “aşçı” gibi görevlilerden meydana gelmekteydi. Ayrıca, menzilin asıl yükünü çeken, menzil çevresindeki köy veya kasaba ahalisinden oluşturulan “menzilkeş” adıyla bilinen bir hizmetliler grubu daha vardı⁶⁰. Menzillerin asıl sorumlusu olan menzil eminleri, dürüst, varlıklı, muktedir ve kefil gösterebilecek kimseler arasından XVII ve XVIII. yüzyıllarda bir yıllık süre için menzilin bulunduğu kaza âyânı, kadısı veya nâibinin teklifi ve devletin de tasdiki ile tayin edilirdi⁶¹. Daha sonraki devirlerde, menzil eminleri altı aylık süreler için tayin edilmişlerdir⁶². Ancak bir yılın veya altı ayın sonunda görevini hakkıyla yapmış olan menzil eminleri tekrar menzilci tayin edilebilirdi. Görevini ihmal edenler vazifeden uzaklaştırılarak cezalandırılırdı. Bazen birden fazla kişi veya doğrudan bir köy ahalisi aynı menzilhaneye müştereken menzilci tayin edilmişlerdir⁶³.

Menzilcilerin başlıca görevleri, menzil hükmü ile seyahat eden ulaklara menzil beygiri sağlamak, menzil masraflarını karşılamak, menzilhanelerin iç düzenini sağlamak ve menzilhaneyi idare etmektir. Menzilciler yaptıkları bu hizmetler karşılığında avarız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiye vergilerinden muaf olurlardı. Gayrimüslim menzilciler ise bu hizmetleri karşılığında yeniçeri oğlanı vermezlerdi⁶⁴.

Menzilhanelerin yıllık veya altı aylık masrafları önceden hesap edilerek menzilci tayin edilen kişiye kaza halkı tarafından taksitler halinde vergi olarak ödenirdi. Bunun için menzilci ile halk temsilcileri arasında mahkeme huzurunda bir anlaşma yapılırdı. Buna göre, bir yıl veya altı ay içinde menzilin menzilhaneye giderleri için yapacağı masraflara karşılık kendisine ödenecek tutarın kaç taksitte verileceği senede bağlanırdı. Bundan sonra, menzilci halktan başka bir şey istemeyeceğini ve aldığı görevi hakkıyla yerine getireceğini taahhüt eder ve bir kefil gösterirdi⁶⁵. Bu tedbirlerle menzilcilerin görevlerini kötüye kullanmaları engellenmeye çalışılmıştır. Ancak yine de bazı menzilcilerin, çeşitli şekillerde görevlerini suiistimal ettikleri görülmektedir⁶⁶.

Menzil görevlilerinden sürücüler, başka bir menzile hareket eden ulaklarla birlikte giderek, hizmet ettiği menzile ait olan beygirleri geri getirmekle ve ulaklara

⁶⁰ Halaçoğlu, a.g.e., 177.

⁶¹ “... beher sene Rûz-ı Hızır'da menzilci nasb .. “, “... min ba'd askerî tâifesinden ve müflis ve kallaş makûlelerinden menzilci nasb olunmayup bi'l-ittifâk cümlemin muhtarı olan ehl-i irz ve dindâr ve sâhib-i miknet ü iktidar kavî kefillü ... kârgüzâr kimesneler menzilci nasb olunup...” (bkz. BOA. MAD, nr. 4106, s. 6); Özkaya, a.g.m., 347-348.

⁶² 18. asrın sonlarından itibaren Şer'iyye Sicilleri'nde görülen ve menzilci tayinini tescil eden menzil hüccetlerinin Mart ve Eylül olmak üzere altı ayda bir düzenlendikleri görülmektedir. Örnek olmak üzere Tokat Şer'iyye Sicilleri'ndeki şu kayıtlara bakılabilir: TŞS, nr. 2, s. 233/1; TŞS, nr. 3, s. 125/1; TŞS, nr. 8, s. 168/1; TŞS, nr. 8, s. 135/2.

⁶³ Özkaya, a.g.m., 348; Halaçoğlu, a.g.e., 178.

⁶⁴ Hikmet Tongur, a.g.e., 109; Halaçoğlu, a.g.e., 178; Altunan, a.g.m., 915.

⁶⁵ Çadircı, a.g.m., 1360-1361.

⁶⁶ Özkaya, a.g.m., 348-350.

rehberlik etmekle vazifeli idiler. Daha önce belirtildiği üzere, ulaklara verilen in'âm hükümlerinde sürücülerin sayısı da yazılmıştır⁶⁷.

Menzilkeş adıyla anılanlar ise menzilin her türlü işlerini görmek ve bir kısım masraflarını karşılamak üzere menzile yakın köy ve kasaba halkından vazifelendirilen kimselerdir. Menzilkeş tayin edilen her hane, avâız ve örfi vergilerden muafiyet karşılığında maddî gücüne göre para veya para yerine mal vermekle yükümlüydü. Ayrıca menzilkeşler içlerinden belirli sayıda er çıkararak menzil işlerini yaparlardı. Menzilkeşlerin başlıca vazifeleri, menzilhanenin harap olmaması ve daimi surette hizmet vermesini sağlamak, eşkıyaya karşı korumak ve menzilhanenin ihtiyacı olan yem, ot, saman, odun, yağ ve un gibi temel ihtiyaç maddelerini temin etmek ve bunları belirli bir ücret karşılığında satmaktır⁶⁸.

Menzilhanelerin iç hizmetlerini ise ahur kethüdası, seyis, odacı ve aşçılar gibi görevliler yürütürdü. Menzil eminliğinde olduğu gibi, görevlerini ihmal edenler, işten uzaklaştırılarak cezalandırılır ve yerlerine namuslu, dürüst ve kefil verebilecek kimseler getirilirdi⁶⁹. Bu iç hizmet görevlileri yaptıkları işlere karşılık belirli miktarda ücret almaktaydılar⁷⁰.

Osmanlı Devleti genelinde bulunan menzilhanelerde olduğu gibi Tokat menzilhanesinde de görevliler bulunmaktaydı. Bunların gördükleri hizmetler ve bazı vergilerden muafiyetleri de aynı idi. 1539-1697 yılları arasındaki dönemde menzilhanenin idaresi Tokat ahalisine verildiğinden bunlar gördükleri hizmetler ve karşıladıkları masraflar nedeniyle avâız ve nüzul gibi vergilerden muaf tutulmuşlardı⁷¹. Bu durumda Tokat menzilhanesinde şehir halkı menzilci ve menzilkeş olarak karşımıza çıkmaktadır.

1697-1824 yılları arasında Tokat menzilhanesinde birinci derecede sorumlu kişi olarak menzil eminini (menzilci) görmekteyiz. XVII ve XVIII. yüzyıllarda dürüst, varlıklı, muktedir ve kefil gösterebilecek kimseler arasından bir yıllık süre için Tokat kaza âyânı, kadısı veya nâibinin teklifi ve devletin de tasdiki ile tayin edilmişlerdir. XVIII. asrın sonlarından itibaren, Tokat Şer'iyeye Sicilleri'ndeki Mart ve Eylül menzil hüccetlerinden anlaşılacağı üzere, menzil eminlerinin atanma süresi altışar ay olarak tespit edilmiştir⁷². Ancak bir yılın veya altı ayın sonunda görevini hakkıyla yapmış olan bazı menzil eminlerinin birkaç kez aynı görevi üstlendikleri görülmektedir. Örneğin, el-Hac Ali b. Abdullah, 1171-1178/1757-1764 yılları arasında yedi yıl süre ile Tokat

⁶⁷ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 179.

⁶⁸ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 179-180; Altunan, *a.g.m.*, 915.

⁶⁹ TŞS, nr. 7, s. 78/2.

⁷⁰ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 180.

⁷¹ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 77; BOA. MAD, nr. 4108, s. 38.

⁷² Örnek olmak üzere Tokat Şer'iyeye Sicilleri'ndeki şu kayıtlara bakılabilir: TŞS, nr. 2, s. 233/1; TŞS, nr. 3, s. 125/1; TŞS, nr. 8, s. 168/1; TŞS, nr. 8, s. 135/2.

Tokat Menzilhanesi

menzilhanesinde menzil emniyeti yapmıřtır⁷³. Bazen de birden fazla kişi Tokat menzilhanesine müştereken menzilci tayin edilmiştir. Örnek vermek gerekirse, 1162/1748 yılı Rûz-ı Hızır'ından 1163/1749 yılı Rûz-ı Hızır'ına kadar bir yıl süreyle Seyyid Halil, Molla Mustafa ve Mahmud birlikte menzilci olarak görev almıřlardır⁷⁴. Yine 1804 yılının Mart ve Eylöl dönemlerinde her iki altı aylık sürede Esseyyid İbrahim, el-Hac Süleyman ve Ahmet'in müştereken menzilhane üstlendikleri görölmektedir⁷⁵.

Tokat menzilhanesinin yıllık veya altı aylık masrafları önceden hesap edilerek bunların bir kısmı menzilci tayin edilen kişiye menzilkeş olan Tokat halkı tarafından taksitler halinde vergi olarak ödenmekteydi. Bunun için menzilci ile halk temsilcileri arasında mahkeme huzurunda bir senet yapılır, bir yıl veya altı ay içinde menzilhane giderleri için yapacağı masraflara karşılık kendisine ödenecek tutarın ne kadarının peşin ve kalanının kaç taksitte verileceği senette açıkça ifade edilirdi. Daha sonra senette geöen menzilci ücreti mahalle esasına göre ahaliye taksim edilmekteydi⁷⁶. Menzil masraflarının kalanının nasıl karşılandığı, aşağıda "Tokat menzilhanesinin masrafları ve Menzilci Ücretleri" başlığı altında detaylı olarak ele alınacaktır.

Tokat menzilhanesinin iç hizmetlilerine bakan hademeler, ahur kethüdası, seyis, odacı, aşçılar ile sürücülerin sayıları ve aldıkları ücretler hakkında belge eksikliği nedeniyle her hangi bir bilgimiz bulunmamaktadır.

5. Tokat Menzilhanesi Masrafları ve Menzilci Ücretleri

Osmanlı Devleti genelinde menzilhanelerin masraflarının bir kısmı devlet hazinesinden, bir kısmı ulak ücretlerinden, bir kısmı menzilci tayin edilen ahalinin avâriz ve nüzul vergilerinden karşılanmış, bazen de bir mukataa veya gümrük malından ocaklık olarak destek verilmiştir. Bunların yeterli olmadığı zamanlarda ise "imdüdiye"

⁷³ BOA. MAD, nr. 4106, s. 300-302.

⁷⁴ BOA. Cevdet Nafia, nr. 546.

⁷⁵ TŞS, nr. 8, s. 135/2; TŞS, nr. 9, s. 165/1.

⁷⁶ "...zeyl-i kitabda muharrerü'l-esâmi ulemâ ve sülehâ ve a'yan ve eşraf ve vücüh-ı belde hâzırın oldukları halde ... bundan akdem bâ-hüccet menzilci olan es-Seyyid Mehmed Ağa 'nın müddet-i icârı tamam olup müceddeden menzilci nasb ve ta'yin olunmak lâzım ve mühim olmağın merkûm el-Hac Sâlih kâr-güzâr ve mücerrebü'l-etvâr ve sadakatkar olup menzil-i mezkûru istikâmetle rü'yet edeceği cümlemizin meczûmu olmağın ... işbu bin ikiyüz onbir senesi mâh-ı Ramazan-ı şerifin on dördüncü günü vâki olan Mart ibtidasından altı ay gâyetine değin yüz re's tüvane bârgîr ve levâzümât-ı sâ'iresiyle cümle ma'rifeti ve ma'rifet-i şer'le merkûmu müceddeden yedi bin sekiz yüz elli guruşa icâr ol dahi isticâr ve kabul edüp meblağ-ı mezbûr mahallâta sâlyâne ve defter olunmağla beher mahallâta isâbet eden ücret-i ma'lûmeyi tarafeynden havâle ve ba'de'l-kabül menzil-i mezkûr ber-vech-i muharrer rü'yet..." (TŞS, nr. 2, s. 233/1). Diğer örnekler için bkz. TŞS, nr. 3, s. 125/1; TŞS, nr. 8, s. 168/1; TŞS, nr. 8, s. 135/2; TŞS, nr. 17, s. 148/1.

adıyla menzillere halktan yardım parası toplanmıştır⁷⁷. Genel olarak menzillerin masrafları bu şekillerde karşılanmış olmakla birlikte, farklı zamanlarda ve farklı bölgelerde genel prosedürün dışında uygulamalar görülmektedir.

Tokat menzilhanesinin masrafları, 1539-1697 yılları arasındaki dönemde menzilhanenin idaresini üstlenen Tokat ahali tarafından avâız ve nüzul gibi vergilerden muafiyet mukabili olarak karşılanmıştır. 1690 yılında menzilhanede 4 beygir beslenmekte olup menzilin toplam masrafı ise 366,6 kuruş (44000 akçe) tutmaktaydı⁷⁸. Menzilin beygir sayısı ve toplam masrafı 1722 yılında da aynı şekilde kaydedilmiştir⁷⁹.

1726-1824 yılları arasındaki dönemde, Tokat menzilhanesinin masraflarının arttığı ve bu masrafların farklı kalemlerden karşılandığı görülmektedir. 1726 yılında menzilhanedeki beygir sayısı 35'e, yıllık toplam masraf ise 5162,5 kuruşa yükselmiştir. Bu tutarın 2625 kuruşu ulak ücretlerinden, 2625 kuruşu hazineden karşılanmıştır⁸⁰. Masrafların bu derece artmasında 1723'den itibaren İran üzerine açılan seferlerin⁸¹ etkisi olmalıdır.

1748 yılında Seyyid Halil, Molla Mustafa ve Mahmut'un müştereken menzilci olduğu Tokat menzilhanesinde toplam 10 adet beygir beslenmekte olup bunun 4'ünün masrafları eskiden olduğu üzere avâız ve nüzul vergileri mukabili olarak Tokat ahali tarafından karşılanmaktadır. Kalan 6 beygirin yıllık masrafı ise toplam 885 kuruş tutmaktadır. Bu tutarın 450 kuruşu ulak ücretlerinden, 435 kuruşu Tokat Voyvodalığı mukataası malından verilmektedir⁸². 1748 yılı masraflarının hesaplanmasında, resmî görevli devlet ulaklarının beygir ücretleri gözükmemektedir. Yukarıda "Ulakmenzilhane sisteminde yapılan düzenlemeler" başlığı altında izah edildiği üzere, 1742-1756 yılları arasında, devlet işleri için gelip giden ulaklar, beygir ücretlerini hazineden peşin olarak aldıkları için Tokat menzilhanesine uğrayan devlet ulakları, ücretlerini menzilciye doğrudan ödemiş olmalıdırlar.

1756-1786 yılları arasında, Tokat menzilhanesi masrafları hakkında elimizde yeterli seviyede veri bulunmaktadır. Bu verilerle oluşturulan Tablo 1, adı geçen dönemde menzilhanenin menzil masraflarının karşılandığı kalemlere göre yıllık giderleri, beygir sayısı ve bu verilerin derlendiği kaynakları göstermektedir. Tablodaki rakamlar hakkında bazı değerlendirmeler yapmak mümkün görünmektedir. İlk olarak, menzil masraflarının karşılandığı kalemlerin sayısının üçten dörde çıktığı görülmektedir. Bu kalemlerden ulak ücreti, kendi parası ile gelip giden ulakların beygir

⁷⁷ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 162.

⁷⁸ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 77; BOA. MAD, nr. 4108, s. 38.

⁷⁹ BOA. Cevdet Dahiliye, nr. 17403.

⁸⁰ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 77.

⁸¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I. Kısım, Ankara 1982 (3. baskı), 175 vd.

⁸² BOA. Cevdet Nafia, nr. 546.

Tokat Menzilhanesi

ücreti olarak menzilciye ödediği meblağı ifade etmektedir. Hazine-i Âmire'den menzilciye ödenen ve akçe cinsinden verilen paralar, in'âm hükmü ile gelip giden mühim işlerle görevli devlet ulaklarının beygir ücretlerini göstermektedir. Mukataa yani Tokat Voyvodalığı malından verilen meblağ, menzilhanede beslenen toplam 10 beygirden 6'sının masrafları için tahsis edilmiştir. Kalan 4 beygirin masrafları ise eskiden olduğu üzere avâriz ve nüzul vergileri mukabili olarak Tokat ahali tarafından karşılanmaktadır. İkinci olarak, Tokat menzilhanesi masraflarının ekserisini karşılayan ulak ücreti, mukataa ve avarız ve nüzul bedeli kalemlerine ait tutarların sabit rakamları işaret ettiği görülmektedir. Bu durum devletin malî istikrar için ödeme rakamlarını uzun süre sabit tuttuğu anlaşılmaktadır.

Tablo 1. Tokat Menzilhanesi Masrafları (1756-1786)

Yıllar (Hicrî ve Miladî)	Menzil masraflarının karşılandığı kalemler				Beygir sayısı	Kaynaklar
	Ulak ücreti (guruş)	Hazîne-i Âmire (akçe)	Mukat aa (guruş)	Avarız-nüzûl (guruş)		
1171-2/1757-8	450	71340	435	[366.6]	4+6=10	MAD 4106, s. 300
1179-80/1765-6	450	100000	-	-	-	MAD 4106, s. 303
1180-1/1766-7	450	100000	435	[366.6]	4+6=10	MAD 4106, s. 303
1172-3/1758-9	450	106000	435	[366.6]	4+6=10	MAD 4106, s. 300
1176-7/1762-3	450	107300	435	[366.6]	4+6=10	MAD 4106, s. 302
1170-1/1756-7	450	120000	435	[366.6]	4+6=10	MAD 4106, s. 300
1175-6/1761-2	450	123000	435	[366.6]	4+6=10	MAD 4106, s. 301
1173-4/1759-60	450	136100	435	[366.6]	4+6=10	MAD 4106, s. 301
1191-2/1777-8	450	140000	-	-	-	MAD 4111, s. 230
1195-6/1781-2	450	163000	-	-	-	MAD 4111, s. 231
1177-8/1763-4	450	165200	435	[366.6]	4+6=10	MAD 4106, s. 302
1181-2/1767-8	450	176000	-	-	-	MAD 4106, s. 303
1174-5/1760-1	450	222684	435	[366.6]	4+6=10	MAD 4106, s. 301
1178-9/1764-5	450	230000	-	-	-	MAD 4106, s. 302
1196-7/1782-3	450	240000	-	-	-	MAD 4111, s. 232
1193-4/1779-80	450	250000	-	-	-	MAD 4111, s. 231
1192-3/1778-9	450	260000	-	-	-	MAD 4111, s. 230
1197-8/1783-4	450	300000	-	-	-	MAD 4111, s. 232
1198-9/1784-5	450	330000	-	-	-	MAD 4111, s. 232
1199-1200/1785-6	450	330000	-	-	-	MAD 4111, s. 233
1194-5/1780-81	450	360000	-	-	-	MAD 4111, s. 231
1190-1/1776-7	450	460000	435	[366.6]	4+6=10	MAD 4111, s. 230

Üçüncü ve son olarak, Menzil defterlerinde “bahâ-i in'âmât-ı ücret-i bârgîrân-ı ulak” başlığı altında hesap edilen ve sene sonunda Hazîne-i Âmire tarafından menzilcilere ödenen in'âm hükmü ile gelip giden devlet ulaklarının beygir ücreti toplamları, yıldan yıla değişmektedir. Yukarıda Tablo 1'den de görüleceği üzere, 1756-1785 yılları arasındaki dönemde, in'âm hükümlü ulakların yıllık beygir ücreti toplamları 71340 akçe ile 460000 akçe arasında sıralanmaktadır. Bilhassa, 1760-1786 arasındaki

yıllarda in'âm hükümlü ulakların yıllık beygir ücretleri 230000 akçeden 460000 akçeye kadar yükselmiştir. Bu yükselişin ardında, muhtemelen Baban-oğulları meselesi nedeniyle Osmanlı-İran ilişkilerindeki gerginleşme, Basra'nın 1775'te İran tarafından işgali ve 1779'da Basra'nın kurtarılması hadiseleri yatmaktadır⁸³. Bu hadiseler nedeniyle adı geçen dönemde, Tokat menzilhanesinin de üzerinde bulunduğu Anadolu orta kolunda ulak trafiği artmış olmalıdır.

1796'dan 1824 yılına kadar olan süreçte, Tokat menzilhanesi masrafları hakkında Tokat Şer'iyeye Sicilleri'nde kayıtlı menzil hüccetleri, salyane veya tevzi defterleri ve menzil defterlerinde önemli bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilere dayalı olarak oluşturulan Tablo 2, adı geçen dönemde menzilhaneye masraflarının karşılandığı kalemlere göre yıllık giderleri, beygir sayısı ve bu verilerin derlendiği kaynakları göstermektedir. Tablodaki rakamlara bakarak Tokat menzilhanesi masrafları hakkında bazı değerlendirmeler yapmak mümkün görünmektedir.

İlk olarak, bu dönemde (1796-1824) menzil masraflarının karşılandığı kalemlerin sayısı ve adları sicil kayıtlarında biraz değişmiştir. Yukarıda açıklandığı üzere, menzilhaneye masrafları, 1756-1786 döneminde ulak ücreti, Hazine-i Âmire, Mukataa ve avarız-nüzul olmak üzere toplam 4 ayrı kalemden karşılanmaktaydı. 1796'dan (ya da biraz daha öncesinden) itibaren "ulak ücreti" kalemi sicillerde görünmemektedir. İn'âm hükümü taşıyan devlet ulaklarının beygir ücretlerine karşılık Hazine-i Âmire'nin sene sonunda menziliye ödediği paralar, sicillerde herhangi bir rakam verilmeksizin "in'âmât" şeklinde ifade edilmektedir. Mukataa yani Tokat Voyvodalığı malından verilen meblağ, her altı aylık süre için 435 kuruş olarak kaydedilmiştir. Avârız ve nüzul vergileri mukabili olarak Tokat ahalisinin ödediği paralar ise sicillerde "menzilci ücreti" olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca sicillerde, menzil masrafları için "imdâdiye" adıyla ilave bir vergi bulunmaktadır.

İkinci olarak, bu yeni dönemde Tokat menzilhanesi masraflarının olağanüstü arttığı görülmektedir. Bu artışta menzilhanede beslenen beygir sayısının 10'dan 100'e çıkmasının büyük payı bulunmaktadır. Beygir sayısındaki artış, bunları beslemekle yükümlü olan menzilcilerin masraflarına doğrudan yansdığından, menzilci ücretleri de yükselmiştir. Menzilci ücretleri, Tokat ahalisine mahalle esasına göre salyane türü vergilerle birlikte taksim edilerek Mart ve Eylül aylarında olmak üzere yılda iki taksit olarak tahsil edilmiştir. Aşağıda Tablo 2'de verilen menzilci ücretleri yıllık toplamaları ihtiva etmektedir. Yıllık toplamalar içinde menzil ücretleri, önceki yıldan kalan bakaya (mahallatda mümteni'ât), kolcu ücreti, defter harcı, kethüda ve hademe ücretleri (kethüda'iyye ve hüddamiye), defter hazırlama ücreti (tertib-i defter ve yafte ücreti) gibi alt masraf kalemleri yer almaktadır⁸⁴.

⁸³ Bu dönemde Osmanlı-İran siyasi ilişkilerinin seyri hakkında bkz., Uzunçarşılı, *a.g.e.*, IV/1. Kısım, Ankara 1982 (3. baskı), 458-463.

⁸⁴ Menzilci ücretleri ve bunlara ilave edilen diğer masraf kalemlerine dair örnekler için bkz. TŞS, nr. 1, s. 217, 266; TŞS, nr. 2, s. 2, 48; TŞS, nr. 3, s. 26 ; TŞS, nr. 8, s. 71-72.

Tokat Menzilhanesi

Diğer taraftan, menzilci ücretlerinin yıldan yıla bazen de birkaç yılda bir aşağı yukarı değiştiği gözlenmektedir. 1796-1815 döneminde menzilci ücretlerinin 15916 kuruştan 15296 kuruşa gerilediği, 1815'den 1824'e kadar uzanan süreçte ise 90000 kuruşa kadar yükseldiği görülmektedir. Bu son dönemde menzilci ücretlerinde görülen yaklaşık altı kat civarındaki artışın gerisinde yatan neden veya nedenler muhtelif olabilir. Burada ilk akla gelen sebep, adı geçen dönemde menzillilere "İmdâdiye" adıyla ilave olarak ödenen paraların düşük tutulmasıdır. Bu husus aşağıda Tablo 2'deki İmdadiye kolonu verilerinden açıkça görülmektedir. Bir başka neden, bu dönemde (1815-1824) Tokat menzilhanesinin üzerinde bulunduğu Anadolu orta kolunda ya da bütün ana yollarda ulak trafiğinin artmış olma ihtimalidir.

Tablo 2. Tokat Menzilhanesi Masrafları (1796-1824)

Yıllar (Hicri ve Miladi)	Menzil masraflarının karşılandığı kalemler				Beygir sayısı	Kaynaklar
	Hazîne-i Âmire (akçe)	Mukataa (guruş)	İmdadiye (guruş)	Menzilci ücreti (guruş)		
1210-1/1796	in'âmât	870	4000	15916	100	TŞS 2, s. 6, 48, 254-53/3, 276/1
1211/1797	in'âmât	870	9203	15916	100	TŞS 2, s. 233/1; TŞS 3, s. 8/1
1212-3/1798	in'âmât	870	4000	15916	100	TŞS 3, s. 93-94/1, 125/1, 152-153/4, 190-191
1214-5/1800	in'âmât	870	4000	15916	100	TŞS 5, s. 122-3/1 TŞS 6, s. 18/1
1217/1803	in'âmât	870	4000	15866	100	TŞS 8, s. 169/1
1218-9/1804	in'âmât	870	17372	15866	100	TŞS 8, s. 71-72, 135/2; TŞS 9, s. 165/1
1220/1805	in'âmât	870	[17390]	15826	100	TŞS 9, s. 95/1
1220-1/1806	in'âmât	870	[17390]	15826	100	TŞS 10, s. 8-9/1, 56-57/1
1222/1807	in'âmât	870	[17390]	15826	100	TŞS 11, s. 17-18/1
1223/1808	in'âmât	870	[17390]	15826	100	TŞS 11, s. 68-70/1, 150/1
1224/1809	in'âmât	870	[17390]	15826	100	TŞS 12, s. 112-113/1
1225/1810	in'âmât	870	24174	15826	100	TŞS 13, s. 169/1
1226/1811	in'âmât	870	20974	15826	100	TŞS 14, s. 120-121/1; TŞS 15, s. 7a-b/1
1227/1812	in'âmât	870	21692	15561	100	TŞS 15, s. 22-23/1, 63-57b/1, 77-75; TŞS 16, s. 9/1, 130-129
1228/1813	in'âmât	870	32700	15296	100	TŞS 17, s. 118-119/1, 184/1

Ali Açıkl

1229/1814	in'âmât	870	64704	15296	100	TŞS 17, s. 148/1; TŞS 19, s. 21-22/1
1230/1815	in'âmât	870	56204	15296	100	TŞS 19, s. 171-172/1; TŞS 20, s. 10/1
1231/1816	in'âmât	[870]	66000	30000	[100]	TŞS 21, s. 155-157
1232/1817	in'âmât	[870]	6000	30000	[100]	TŞS 21, s. 85-87
1233/1818	in'âmât	[870]	-	68500	[100]	TŞS 22, s. 102; TŞS 23, s. 4-5, 70
1234/1819	in'âmât	[870]	-	72000	100	TŞS 24, s. 17-18; TŞS 25, s. 4/1, 35/2
1235/1820	in'âmât	[870]	4500	82500	100	TŞS 26, s. 25, 50, 168/2
1236-7/1821	in'âmât	[870]	12500	90000	[100]	TŞS 26, s. 25; TŞS 27, s. 40-41
1237/1822	in'âmât	[870]	6000	80500	100	TŞS 27, s. 114, 150; TŞS 28, s. 225/3
1238-9/1823	in'âmât	[870]	2500	77000	100	TŞS 28, s. 219/3
1239/1824	in'âmât	[870]	36500	73000	100	TŞS 28, s. 190-189/1, 217/3; TŞS 29, s. 68

Üçüncü olarak, 1796-1824 döneminde Tokat menzilhanesi masraflarının bir kısmı yukarıda belirtildiği üzere "imdüdiye" adıyla menzillilere ödenen paralarla karşılanmıştır. Bu paraların yıllık tutarları, Tablo 2'den de görüleceği üzere, 4000 kuruştan zamanla 66000 kuruşa kadar çıkabilmiştir. Bilhassa, 1804 yılından itibaren imdadiyeler genel bir artış çizgisi göstermektedir. Tokat Şer'iyye Sicilleri'ndeki kayıtlardan imdadiyelerin Tokat esnafından tahsil edildiği kesinlik kazanmaktadır. Bu bakımdan, 1797 yılı Eylül menzil imdadiyesi olan toplam 7203 kuruşun müstakil dükkanlarda ve hanlarda faaliyet gösteren esnafa taksim ve tahsil edildiği görülmektedir⁸⁵.

Son olarak, menzilci ücretleri ve imdadiyeler dışında ahali tarafından menzillilere salyane türü vergiler içinde bir takım ilave paralar verilmekteydi⁸⁶. Benzer şekilde, Tokat Şer'iyye Sicilleri'nde yer alan salyâne veya tevzi defterleri içinde "hil'at", "ikramiye", "binış" ve "kapu-bahâ" gibi değişik adlar altında ve değişik miktarlarda menzillilere ilave paralar ödendiği görülmektedir⁸⁷.

1825-1840 döneminde Tokat menzilhanesi masraflarına gelince, bu dönemde Tokat menzilhanesi Anadolu'daki diğer menzilhaneler gibi kira usulü ile işletildiğinden sadece "umûr-ı mühimme ile âmed-şüd iden" devlet tatarlarının kira ücretleri masraf

⁸⁵ 1797 yılı Eylül menzil imâdiyesinin esnafa dökümünü gösteren listeye göre, Tokat'ta toplam 55 değişik meslek koluna mensup esnafdan başka 8 adet de ticaret merkezi olarak niteleyebileceğimiz "han" bulunmaktadır (bkz., TŞS, nr. 3, s. 8/1).

⁸⁶ Çadırcı, *e.g.m.*, s. 1361.

⁸⁷ Örnek olması için şu sicillerdeki kayıtlara bakılabilir: TŞS, nr. 15, s. 63-57b/1; TŞS, nr. 21, s. 85-87, 155-157; TŞS, nr. 22, s. 41-43, 102; TŞS, nr. 23, s. 4-5, 70; TŞS, nr. 24, s. 17-18; TŞS, nr. 26, s. 25, 50; TŞS, nr. 27, s. 40-41, 114, 150; TŞS, nr. 28, s. 217/3; TŞS, nr. 29, s. 68.

Tokat Menzilhanesi

olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu masraflar da “ref-i menzil bedeli” vergisi ile karşılanmıştır. Tokat Şer’iyye Sicilleri’nde yer alan salyâne defterleri ve ref-i menzil buyuruldu kayıtlarında bu hususta önemli sayısal veriler bulunmaktadır. Bu kaynaklardan derlenen veriler aşağıda Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Tokat Menzilhanesi/kirahanesi Masrafları (1825-1833)

Yıllar (Hicrî ve Miladî)	Ref-i menzil 1. ve 2. Taksitleri	Kaynaklar
1240 Ş 23/12 Nisan 1825	Mart menzil ücreti: 6000 guruş	TŞS 29, s. 104
1241 Ra 19/1 Kasım 1825	Eylül menzili ücreti: 10500 guruş	TŞS 29, s. 141
1243 Z Ehr/4 Temmuz 1828	Ruz-ı Hızır 1. taksit: 6391 guruş	TŞS 29, s. 91
1244 Za 23/27 Mayıs 1829	Ruz-ı Kasım 2. taksiti: 6391 guruş	TŞS 34, s. 56
1247 Z Gr./2 Mayıs 1832	Ruz-ı Kasım 2. taksiti: 6657,5 guruş	TŞS 37, s. 149
1248 Ca Gr./26 Eylül 1832	Ruz-ı Hızır 1. taksit: 6506 guruş	TŞS 37, s. 149
1248 R 29/25 Eylül 1832	Ruz-ı Kasım 2. taksit: 6391 1 para	TŞS 38, s. 79/1
1249 M Gr./21 Mayıs 1833	Ruz-ı Hızır 1. taksit: 6506 guruş 26 para	TŞS 38, s. 100/1
1249 C 27/12 Ekim 1833	Ruz-ı Kasım 2. taksit: 6391 1 para	TŞS 38, s. 143/2

Tablo 3’teki verilerden Tokat menzilhanesine uğrayan resmî görevli devlet tatarlarının masrafları hakkında bazı değerlendirmeler yapmak mümkündür. Evvela, veriler bize 1825 yılından itibaren menzilhane masraflarının ref-i menzil bedeli olarak biri Ruz-ı Hızır (6 Mayıs) ve diğeri Ruz-ı Kasım’da (9 Kasım) olmak üzere yılda iki kez ahaliden toplandığını göstermektedir. İkinci ve son olarak, 1825 yılı Kasım’ı istisna edilirse, ref-i menzil tutarlarının 6000 kuruş ile 6757,5 kuruş arasında değişmekte olduğu anlaşılmaktadır.

Bu dönemde (1825-1840); Tokat menzilhanesinin diğeri masrafları ve menzilhanede beslenen toplam beygir adedi hakkında elimizde yeterli veri bulunmamaktadır. Tokat Şer’iyye Sicili’nde yer alan 15 Ramazan 1247/17 Şubat 1832 tarihli kayıta, resmî görevli ulaklar ile diğeri görevlilerin daha seri hareketi için menzilhaneye her biri 87,5 kuruştan 41 beygir alınarak bunun toplam tutarı olan 3587,5 kuruşun mahalle esasına göre ahaliye taksim edilerek tahsil edildiği görülmektedir⁸⁸.

6. Menzil Teşkilatının Bozulma Nedenleri ve Tokat Menzilhanesinin Durumu

Osmanlı Devleti’nde ulaşım ve haberleşme hizmetlerinin belirli bir düzen içinde yürütülmesini sağlayan menzil teşkilatı, değişen şartlar ve zamanla ortaya çıkan aksaklıklar nedeniyle 16. ve 17. asırlarda önemli değişiklikler geçirmiştir. 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın ilk yarısında ise, devletin diğeri kurumlarında olduğu gibi, menzil nizamının iyice bozulduğu görülmektedir. Bu genel gidişat Tokat menzilhanesi için de geçerlidir. Bunun temel nedenleri, Tokat Şer’iyye Sicilleri’nde kayıtlı menzil nizamına

⁸⁸ TŞS, nr. 37, s. 96.

dair emirler, bu döneme ait lâyhalar ve mevcut akademik çalışmalarda yer alan bilgilerle şöyle özetlenebilir:

a. Uzun ve sık yapılan savaşlar sebebiyle menzillere daha fazla beygir besleme mükellefiyetinin getirilmesi. Bu durum menzil masraflarının artmasına neden olduğundan ilave masrafların “ımdâdiye” adıyla çevre ahaliden toplanması uygulamasına geçilmiştir. Normal vergilerin dışında, imdadiye ödemeye zorlanan ahali maddî olarak büyük güçlükler içine düşmüş, çareyi yerlerini terk etmekte bulmuştur⁸⁹.

b. Menzil beygirlerine binmek, devlet hizmeti gören ulaklara mahsus iken, voyvoda, mültezim ve a'yânlar ile adamlarının da ücretsiz menzil beygiri kullanmaları. Bu kanunsuzluk dönemin lâyiha sahipleri tarafından da dile getirilmiş ve ortadan kaldırılması istenmiştir⁹⁰. Bu hususta bir tedbir olarak yerel yöneticilere devlet merkezi ve eyaletlerden uyarıcı nitelikte emir ve buyuruldular gönderildiği görülmektedir⁹¹.

c. Çeşitli bölgelere giden mal ve eşyaların menzil beygirleri kullanılarak ulaklar tarafından gönderilmesi⁹². Bilhassa tüccar mallarının bu şekilde taşınması, menzilhanelerde beygir sıkıntısı meydana getirdiğinden devlet işlerinin aksamasına neden olmuştur⁹³.

d. Rûz-ı Hızır ve Rûz-ı Kasım başında menzil masrafları ve diğer yerel giderleri karşılamak amacıyla tertip olunan Tevzi Defterleri'ne menzil masrafları dışında menzil nizamı için gelen mübaşirlerin hizmetleri, mutasarrıf Tatar Ağası'nın devriye ve ikramiye ücreti ile bunların sair masraflarının da kaydedilmeye başlanması. Bu durum menzil masraflarının büyük ölçüde artmasına ve bu masrafların ahaliden tahsili cihetine gidildiğinde onların bir kısmının yerlerini terk etmelerine sebep olmuştur⁹⁴.

⁸⁹ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 192.

⁹⁰ Ali İbrahim Savaş'ın bir makalesinde inceleme konusu yapılan Dürri Mehmed Efendi'nin “Nuhbetü'l-emel fi tenkihi'l-fesâdi ve'l-halel” isimli risâlesinde Anadolu ve Rumeli'de bulunan menzillerin problemleri ve bunlara çözüm önerileri bir bölüm olarak ele alınmaktadır. Burada ücretli ücretsiz devlette görevi olmayan voyvoda, mültezim ve a'yânların adamlarına ve kendi işlerini takip için gelen kimselere menzil ahkâmı verildiği ve bunların menzil atlarını kullanmaları sebebiyle menzil masraflarının arttığı ve yöre halkının bu masrafları karşılayamaz hale geldiği ifade edilmektedir. Bu problemin çözümü için devlet görevlisi olmayanlara menzil ahkâmı verilmemesi, bunların menzilhanelerden ücret ödemek ve kira vermek suretiyle istifade etmesi gerektiği vurgulanmaktadır (bkz. Savaş, “Lâyiha Geleneği İçinde XVIII. Yüzyıl Osmanlı İslahat Projelerindeki Tespit ve Teklifler”, *Bilgi*, 9 (Bahar 1999), 94).

⁹¹ Örnek olarak şu emr-i âlf ve buyuruldulara bakılabilir: TŞS, nr. 13, 96-97/1; TŞS, nr. 15, 66-67/1; TŞS, nr. 22, s. 4-5/1.

⁹² Halaçoğlu, *a.g.e.*, 193; Özkaya, *a.g.m.*, 343-344.

⁹³ Devlet ulaklarının tüccar malı taşımalarını engellemek için her bir ulağın yanında iki yükten fazla eşya bulundurmaları emr-i âlf ile men edilmiştir (bkz. TŞS, nr. 20, s. 115/1, 169/1; TŞS, nr. 21, s. 149-150/1).

⁹⁴ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 194; Şentürk, *a.g.m.*, 14, 453.

e. Herhangi bir yüksek devlet makamına atama yapıldığında, ellerinde berat ve mektup olmadığı halde bahşiş kapmak için gayri resmi bir tatar güruhunun türemesi ve bunların haberi daha önce götürmek için hayvanlara eziyet etmeleri ve telef olmalarına sebebiyet vermeleri⁹⁵.

f. Menzilhanelerin ulaklardan beygir ücreti dışında “bahşiş” adı altında kanunsuz olarak ek ücret talep etmeleri, vermeyen ulaklara gerekli hizmeti yapmamaları veya geciktirmeleri⁹⁶.

g. Menzil beygirlerinin ihtiyacı olan saman, ot, arpa gibi maddelerin yüksek fiyatla satılması ve bu sebeple menzilküş ahalinin büyük sıkıntılara düşerek vazifelerini yapamayacak hale gelmeleri⁹⁷.

h. Bilhassa resmî işle görevli devlet ulaklarının bir yolunu bularak tarih bölümü açık menzil hükmü temin ederek defalarca ücretsiz menzil beygiri almaları⁹⁸. Bu da devletin hazineden menzilhanelere daha fazla ulak beygir ücreti ödemesine neden olmaktadır.

Yukarıda belirtilen temel sebepler yüzünden menzil nizâmının bozulması, lâyhacıların önerdiği üzere menzilhanelerin idaresinde 1825 yılından itibaren kirâ usulüne geçilmesini zorunlu kılmıştır. Ancak kirâ usulü de savaşlar ve diğer sosyo-ekonomik problemler sebebiyle istenilen sonucu vermediğinden menzil sistemi bütünüyle değiştirilerek yerine 1840’da posta teşkilatı kurulmuştur.

SONUÇ

Osmanlı ulak-menzilhâne sistemi çerçevesinde 1690-1840 yılları arasında Tokat menzilhânesi hakkında Tokat Şer’iyye Sicilleri ve arşiv malzemesine dayalı olarak ortaya koyduğumuz analizden bazı sonuçlar çıkarmak mümkündür.

İlk olarak, ulaşım ve haberleşme hizmeti sağlayan Osmanlı Ulak-menzilhane sisteminde, değişen şartlar ve zamanla ortaya çıkan aksaklıklar nedeniyle bazı önemli düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Osmanlı Devleti kuruluşundan 16. yüzyılın ilk yarısına kadar resmî haberleşmeyi “ulak hükmü” taşıyan ulaklarla temin etmiştir. Bu usul, zamanla ulakların ayrıcalıklarını kötüye kullanmaları ve halka zarar vermeleri nedeniyle Sadrazam Lütü Paşa (sadareti: 1539-1541) tarafından değiştirilerek yerine menzilhaneler kurulması ve ulakların her türlü ihtiyacının bu menzilhanelerde “in’âm hükmü” ile karşılanması usulü getirilmiştir. Bu yeni düzenlemede zamanla yaşanan

⁹⁵ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 194.

⁹⁶ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 193-194; Özkaya, *a.g.m.*, 359.

⁹⁷ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 194.

⁹⁸ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 194.

suiistimaller nedeniyle, 1697'de yeniden gözden geçirilerek "in'âm hükmü"ne bazı sınırlamalar konulmuştur. 1697'den 1824 yılına kadar uzanan süreçte genel uygulamaya göre, 1- Devlet işleri için gelip giden ulakların beygir ücretleri bazan hazineden peşin olarak verilmiş, çoğu kere de in'âm hükmü ile ücretsiz beygir alınmış fakat bu beygirlerin ücretleri menzillerdeki in'âmât defterlerine işlenerek sene sonunda ya da altı ayda bir Mevkûfât kalemine gönderilmiş ve burada kontrol edildikten sonra toplam beygir ücreti münasip devlet gelirlerinden karşılanmıştır; 2- Diğer ulaklar menzillerden aldıkları beygirler için saat başına 10 akçe, kamu görevlileri ve özel şahıslar ise saat başına 18 para ücret ödemişlerdir. Ayrıca, Nisan 1777'de Anadolu'nun bazı menzilleri kirahâneye çevrilerek menzillerden her kim beygir alırsa bunun ücretini bizzat ödeme mükellefiyeti getirilmişse de yeterince başarılı olunamamıştır. Menzil teşkilatındaki aksaklıkları ortadan kaldırmak ve haberleşme hizmetlerini hızlandırmak amacıyla 1824 yılından itibaren Anadolu'da bütün menzilhanelerin kirahaneye çevrilmesi ve menzilhanelerin kirabaşı olması uygulaması başlatılmış ve bu uygulama 1839 Eylül'ünde posta teşkilatının kurulmasına kadar yürürlükte kalmıştır. 1539-1839 arasında Ulak-menzilhane sisteminde görülen bütün değişikliklerin Tokat menzilhânesine de yansıdığı görülmektedir.

İkinci olarak, menzilhanelerin genel işleyiş ve denetim kuralları Tokat menzilhane için de geçerlidir. Bu menzilhane hesaplarını, Mevkûfât Kalemi'ne bağlı Menzil Halifeliği defterlerinde bulmak mümkündür. Denetim konusunda da durum aynı olup Tokat menzilhane, 16 ve 17. yüzyıllarda Tokat kadıları ve ileri gelenleri, XVIII. yüzyılda merkezden gönderilen mübaşirler, XVIII. yüzyılın sonlarından menzil sisteminin kaldırılıp posta teşkilatının kurulduğu 1840 yılına kadar olan süreçte ise Sivas eyâleti vâli ve mutasarrıflarının tatar ağaları veya tatar odabaşları tarafından denetlenmiştir.

Üçüncü olarak, Osmanlı Devleti genelinde bulunan menzilhanelerde olduğu gibi Tokat menzilhaneinde de görevliler bulunmaktaydı. Bunlar menzili idare eden menzilci, menzilhane için hizmetlerine bakan hademeler, ahur kethüdası, seyîş, odacı, aşçı, sürücüler ve menzilkeş ahaliden ibaret bulunuyordu. Bu görevlilerin sayıları ve aldıkları ücretler hakkında belge eksikliği nedeniyle her hangi bir bilgimiz bulunmamaktadır.

Dördüncü olarak, Tokat menzilhaneinin masrafları, 1539-1722 yılları arasındaki dönemde 4 beygir beslenen menzilhaneinin idaresini üstlenen Tokat ahalisi tarafından avâriz ve nüzul gibi vergilerden muafiyet mukabili olarak karşılanmıştır. 1726-1824 yılları arasındaki dönemde, Tokat menzilhaneinin masraflarının arttığı ve bu masrafların 5 farklı kalemden karşılandığı görülmektedir. Bunlar: avâriz ve nüzul vergileri mukabili olarak Tokat ahalisinin ödediği, kendi parası ile gelip giden ulakların ödedikleri ulak ücretleri, Tokat Voyvodalığı mukataası malından verilen ocaklık, in'âm hükmü ile gelip giden mühim işlerle görevli devlet ulaklarının beygir ücretleri bedeli olarak Hazine-i Âmire'den menzilciye ödenen, ihtiyaç duyulduğunda Tokat esnafından

Tokat Menzilhanesi

toplanan imdadiye. Bu kalemler vasıtasıyla menzil masrafı olarak Tokat ahalisinden tahsil edilen miktarlar zamana ve şartlara göre değişiklik göstermektedir.

Son olarak, 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın ilk yarısında, devletin diğer kurumlarında olduğu gibi, menzil nizamının iyice bozulduğu görülmektedir. Bu genel gidişat Tokat menzilhanesi için de geçerlidir. Bu bozulmanın temel nedenleri, uzun süren savaşlar, ulakların ve menzildilerin görevlerini suiistimal etmeleri ve yöneticilerin menzil hizmetlerinden ücretsiz faydalanmak istemeleri olarak sıralanabilir.

BİBLİYOGRAFYA

1-Arşiv Kaynakları

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). MAD (Maliyeden Müdevver Defterleri Tasnifi), nr. 4106, s. 5/2-1, 5/2-3, 6, 7, 300-303; nr. 4108, s. 32-40; nr. 4111, s. 230-232; nr. 4271, s. 14; nr. 8464, s. 3/1, 3/2, 4/7, 5-5/1, 9/2; nr. 8586, s. 158-159;
BOA. Cevdet Dahiliye, nr. 17403.
BOA. Cevdet Nafia, nr. 179; nr. 188; nr. 519; nr. 546; nr. 781; nr. 1280.

2-Tokat Şer'iyeye Sicilleri

Toplam 58 adet sicil taranmış ve Ulak-menzilhane sistemine dair şu kayıtlar değerlendirilmiştir: TŞS, nr. 1, s. 88/1, 89/1, 217, 266;
TŞS, nr. 2, s. 2, 15-16/1, 48, 190-191/1, 233/1, 253-254/3, 276/1;
TŞS, nr. 3, s. 8/1, 26/1, 125/1, 127-128/3, 152-153/4,
TŞS, nr. 4, s. 93-94, 164/1;
TŞS, nr. 5, s. 122-123/1;
TŞS, nr. 6, s. 18/1, 122-123;
TŞS, nr. 8, s. 71-72/1, 110-111, 135/2, 168/1, 169/1;
TŞS, nr. 9, s. 95/1, 118-119/3, 147-148/2, 165/1;
TŞS, nr. 10, s. 8-9/1, 56-57/1;
TŞS, nr. 11, s. 17-18/1, 68-70/1, 88/1, 169-168/3;
TŞS, nr. 12, s. 3-4/3, 112-113, 150/1;
TŞS, nr. 13, s. 96-97/1, 120-121/3, 143/2, 169/1;
TŞS, nr. 15, 7a-b/1, 22-23/2, 63-59, 66-67/1, 77-75/2, 167-166;
TŞS, nr. 16, 9/1, 118-119/1, 130-129/2;
TŞS, nr. 17, s. 142/1, 148/1, 184/1;
TŞS, nr. 18, s. 75-74;
TŞS, nr. 19, s. 21-22/1, 105-106/2, 147/1, 162-163/2, 172-171/2;
TŞS, nr. 20, s. 10/1, 69/1, 115/1, 169/1;
TŞS, nr. 21, s. 85-87, 87-83, 149-150/1, 155-157;
TŞS, nr. 22, s. 4-5, 5-7/2, 15/1, 41-43, 80/1, 101-105;
TŞS, nr. 23, s. 4-9, 56/1, 70-71;

- TSS, nr. 24, s. 27/1, 34-35/3, 47/5, 119-113/2;
TSS, nr. 25, s. 4/1, 35/2;
TSS, nr. 26, s. 24-27, 67/1, 49-53/1, 79/2, 168/2;
TSS, nr. 27, s. 40-43/3, 90/5, 114-116/2, 126/1, 149-154;
TSS, nr. 28, s. 24/1, 81/3, 118-124/1; 170/2; 190-189/1; 219/3, 225/3;
TSS, nr. 29, s. 46-47/2, 69-72, 82/1, 104-108, 147-150/1;
TSS, nr. 30, s. 27/1;
TSS, nr. 31, s. 168/1;
TSS, nr. 32, s. 81/2, 86-87/4;
TSS, nr. 33, s. 42/1, 81/3, 93-83/2;
TSS, nr. 34, s. 45-46/2, 56, 69/3, 155/2;
TSS, nr. 35, s. 55, 56, 109-110/2;
TSS, nr. 36, s. 37-38;
TSS, nr. 37, s. 96/1, 149-150/2, 156-157/4;
TSS, nr. 38, s. 16/1, 55/1, 65-72, 79/1, 100/1, 143/2;
TSS, nr. 39, s. 84/3, 85/3, 170/1;
TSS, nr. 40, s. 36/1.

3- Müracaat ve Kaynak Eserler

- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, İstanbul 1993, 542-543;
Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Dersa'âdet 1317, 219
Sertoğlu, Midhat, *Osmanlı Tarih Lûgati*, İstanbul 1986, 348.
Lütfî Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1341, 371-384.
Lütfî Paşa, *Âsafnâme*, İstanbul 1326, 11-12.

3- Kitap ve Makaleler

- Altunan, Sema, "Osmanlı Devleti'nde Haberleşme Ağı: Menzilhâneler", *Türkler* (Ed.: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), 10, Ankara 2002, 913-919.
Bozkurt, Rıza, *Osmanlı İmparatorluğunda Kollar, Ulak ve İaşe Menzilleri*, Ankara 1976.
Colin Heywood, "Osmanlı Döneminde Via Egnatia: 17. Yüzyıl Sonu ve 18. Yüzyıl Başında Sol Kol'daki Menzilhaneler", *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, Editör: Elizabeth A. Zachariadou (çev. Özden Arıkan, Ela Güntekin, Tülin Altınova), İstanbul 1999, 138-160
-----, "The Ottoman Menzilhane and Ulak System in Rumeli in the Eighteenth Century", *I. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri, (11-13 Temmuz 1977)*, Ankara 1980, 179-186.
Çadırcı, Musa, "Posta Teşkilatı Kurulmadan Önce Osmanlı İmparatorluğunda Menzilhaneler ve Kirabaşılık", *XIII. Türk Tarih Kongresi Bildiriler*, II, Ankara 1981, 1359-1365.

Tokat Menzilhane

- Çınar, Hüseyin, "Osmanlı-Ulak Menzilhane Sistemi ve XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Antep Menzilleri", *Osmanlı* (editör: Güler Eren), I, Ankara 1999, 627-637
- Eskin, Şekip, *Türk Posta, Telgraf ve Telefon Tarihi*, Ankara 1942.
- Güçer, Lütfi, *Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964.
- Halaçoğlu, Yusuf, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Osmanlı Araştırmaları*, II, İstanbul 1981, 123-132.
- , *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, Ankara 2002.
- Köprülü, M. Fuat, "Berid", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, II, İstanbul 1986, 541-549.
- Miroğlu, İsmet, "Osmanlı Yol Sistemine Dair", *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 15 (İstanbul 1997), 241-252.
- Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı*, İstanbul 1990, 42-43
- Özkaya, Yücel "XVIII. Yüzyılda Menzilhane Sorunu", *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi (AÜDTCFD)*, XXVIII/3-4, Ankara 1970, 339-368.
- Savaş, Ali İbrahim, "Lâyiha Geleneği İçinde XVIII. Yüzyıl Osmanlı Islahat Projelerindeki Tespit ve Teklifler", *Bilig*, 9 (Bahar 1999), 87-113.
- Şentürk, M. Hüdayi, "Osmanlı Devleti'nin Ulaşım Teşkilatı ve Yol Sistemine Genel Bir Bakış", *Türkler* (Ed.: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), 10, Ankara 2002, 906-909.
- , "Osmanlılarda Haberleşme ve Menzil Teşkilatına Genel Bir Bakış", *Türkler* (Ed.: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), 14, Ankara 2002, 446-461.
- Tongur, Hikmet, *Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, Ankara 1946.
- Turan, Şerafettin, "1560 Tarihinde Anadolu'da Yiyecek Maddeleri Fiyatlarını Gösteren Bir İran Elçilik Hey'eti Masraf Defteri", *AÜDTCFD*, XXII/3-4 (Temmuz-Aralık 1964), Ankara 1965, 273-294.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1984.
- , *Osmanlı Tarihi*, IV/I. Kısım, Ankara 1982 (3. baskı).
- Veinstein, Gilles, "Avlonya (Vlora): 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Via Egnatia'da Bir Menzil", *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, Editör: Elizabeth A. Zachariadou (çev. Özden Arıkan, Ela Güntekin, Tülin Altınova), İstanbul 1999, 241-250.
- Yazıcı, Nesimi, "Lütfi Paşa ve Osmanlı Haberleşme Sistemi ile İlgili Görüşleri, Yaptıkları", *İletişim*, 1982/4, Ankara 1982, 217-244.
- , "II. Mahmud Döneminde Menzilhaneler: Ref-i Menzil Bedeli", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri, 28-30 Haziran 1989, Bildiriler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 1990, 157-191.

EKLER

Ek 1: 1756 yılına kadar ulakların beygir ücretlerine ait ödeme uygulamaları hakkında 28 Şevval 1169/26 Temmuz 1756 tarihli menzil hükmü (BOA. MAD Ahkam Defteri, nr. 4106, 5/1)

Taraf-ı devlet-i alfiyyeden umûr-ı mühimme ile Rumili ve Anadolu câniblerine âmed ü ref eden ulakların yedlerine verilen in'âmât emirleriyle menzilhânelerden bârgîre süvâr olup her menzilden ulakların bir senede süvâr oldukları bârgîrlerin ücretleri menzilcilerin sene âhîrinde getürdükleri defter mücibince derkenâr ve hesâb olunup ve iktizâ eden ücretleri ba'zı münâsîp emvâl-ı mirfiyeden havâle ile verilmek mâ-tekaddümden berü nizâm-ı kadîm iken Şehîd Ali Paşa merhûm zamân-ı sadâretinde menâzilin bu nizâm-ı kadîmini eğerçi fesh ve el-ân câri olan nizâm üzere ücret eylemiş iken sekiz dokuz ay mürûrundan sonra bu ücret husûsu ancak senevî nakde tebeddülden gayri cânib-i mirfiye ve ahâlî ve ra'iyeye nâfi'i zâhir olmadığı nümâyân olmağla verdiği ücret nizâmını fesh edüp ânifen zıkr olunduğu üzere in'âmâtı yine fermân etmekle ol vakitden ta elli iki seneye gelince nizâm-ı in'âm riâyet birle düstürü'l-amel dutula gelmişiken elli iki senesinde merhûm Âtîf Efendi defterdârlığı esnasında in'amâtın lutfunu ve ücretin kabzı bi-lâ dikkat in'amât takrîbi ile ahâlî taraflarından menâzile merbût ulak imdâdiyeleri ref ile fukara-yı ra'iyeye refâh-ı hâl ve ücret olduğu sûrette akçesi Hazîne-i Âmire'den peşin verilmek takrîbi ile menzil emri verilmekte kemâl-i dikkat olunacağına binâ'en bi-lâ-lüzüm ba'zı kimesnelere menzil emri verilmeyüp umûr-ı mühimme ile me'mûr olanlara verilmek vechile cânib-i mirfiye dahi nâfi' fi'l-cümle hâsıl olur mülâhazasıyla arz-ı telhîs birle nizâm-ı kadîm in'âmı fesh ve ulakların süvâr oldukları bârgîrlerin ücretleri ber-vech-i peşin menzilcilere verilmek üzere ulakların gidecekleri mahallerin sâ'atına göre iktizâ iden ücret-i bârgîrleri an nakdin Hazîne-i Âmire'den i'tâ olunmak üzere nizâm-ı mezkûru mahalline kayd ve ahâlî taraflarından menâzile merbût ulak imdâdiyeleri ref u terkîn itdirüp lâkin umûr-ı mühimme-i müsta'cile ile iyâb u zehâb iden ulaklar lüzümü mikdârı bârgîr bulamadıklarından menzillerde beşer ve onar gün tevakkuf eylediklerine binâ'en ahâlî taraflarından verilmesi mu'tâd olup ref olunan imdâdiyeler yüz elli beş târihinde takvîyet-i umûr-ı menâzil için ke-mâ-kân ibkâ olup el-hâletü hâzihî nizâm-ı menâzil bu vech üzere câri olmağla imdâdiyeler ref'inden ahâlî ve re'âyaya fi'l-cümle hâsıl olan nâfi'a ibkâ olunmak takrîbi ile ber-taraf olup in'âmât vakitleri misüllü belîğan mebalîğ-i ahâlî ve ra'iyeye taraflarından menzilcilere imdâdiyeler virilü gelüp ancak âmed ü ref iden ulaklara küllî yevm Hazîne-i Âmire'den ücretleri ber-vech-i peşin virilmek ile Hazîne-i Âmire'nin kemâl-i müzâyakasına bâdî olacak hâlet kalmış el-ân her gün vâki' olan menâzilin cüz' ve küllî ücretleri an nakdin Hazîne-i Âmire'den virilmekle mevcûd akçe var yok tedârik u teslim olunmağa muhtâc olup kemâl-i müzâyaka ve ıztırâb çekildiğinden mâ'adâ elli bir senesinde sefer-i hümâyûn-ı nusret-makrûnda ulakların süvâr oldukları bârgîrler için bir senede verilen in'âmât akçesi mukâsım tarifî ile bir bârgîre on iki buçuk gurus düşüp ve bir senede ücret olmak üzere Hazîne-i Âmire'den virilen akçe dahi mukâsım hesabınca bir bârgîre otuz dokuz gurus düşmekle in'âmât ile ücretin beyninde her bir bârgîrde yirmi altı buçuk gurus cânib-i mirfiye hârik zâhir olduğu kaleminden defter ü mîzân olunmuşdur. Cümleden kat'-ı nazar bu ücret husûsu eğerçi vakt-i hazerde bi'l-müzâyaka idâre olunmak mümkün olup lâkin sefer-i nusret-eser vukû'bulmak lâzım gelür ise ber-vech-i peşin Hazîne-i Âmire'den akçe yetiştirmeye tâkat getirilemeyeceğinden nâşî bi'z-zarûf in'âmât husûsuna mürâca'at olunacağı ve hîn-i hâcette bu in'âm mâddesi tiz elden nizâm bulmak kâbil olmamağla iclâ-yı ... olduğu ve in'âm olunduğu sûrette masârif-i menzil senesi âhîrinde havâleten virilecek olduğundan Hazîne-i Âmire'den küllî yevm akçe verilmek hâretinden ve virilecek akçenin tedârîki meşakkatinden vâreste ve işbu defter-i mîzân olduğu üzere her bir bârgîrde yirmi altı buçuk gurus dahi cânib-i mirfiye nef hâsıl olacağıının hulâsaten mefâhîmi takrîr-i çâkeri ile

Tokat Menzilhanesi

taraf-ı âlilerinden merfû'û atabe-i ulyâ kılındıkda nizâm-ı kadîm üzere olmasına ruhsat-ı hümâyûnum olmuştur. Mirîye zararî olan maddelere bir vechile rızâ-yı hümâyûnum yokdur deyû mübârek hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn ile bi'r-rey takrîr tevşih ü tezyîn buyurulmağla bermantûk-ı hatt-ı hümâyûn sâdir olunmağla fermân-ı âlileri mücibince fi mâ-ba'd umûr-ı mühimme ile gönderilen ulakların Divân-ı Hümâyûn tarafından tahrîr olınacak menzil ahkâmında in'âm tahrîr ve vaz'î kadîmi üzere umûr-ı mühimme ile gönderilen ulakların menzil emirleri mevkûfâta kayd u işâret ve gereğî gibi kuyûdâtı zabt ve mahkemelerde dahi giden mübâşirlerin ismi ile şöhretleri ve iyâb u zehâbları târîhleriyle zabt u tescil ve defter olunup menzil defterleri Mevkûfat Kalemî'ne hisâba geldükde me'mûr olanların tertîb ve nizâmından ziyâde yazılan ücretleri aşâğı varılmak ve altı ayda bir def'a dahi defteriyle ücretleri hesâb ve ba'de't-tenzil icâb iden ücretleri semt ve münâsib olan emvâl-i mîrîyeden havâle ile verilme ve bi-hisâbi'l-iktizâ ba'zı serhadd-ı mansûre kilâ'ı ve Kırım cânibinden i'lâmî muktezî ba'zı ahvâl için tevârüd eden düvel ve vâli ve muhâfiz buyurulduları sâ'ir câniblerinden nâmereslik ve sâ'ir umûr ile gelen esnâfların ancak bu husûslar için yedlerinde olan Kırım hâmi yarlığı ve vâli ve muhâfiz buyurulduları sicill-i mahfûza kayd ve ba'dehû iktizâ iden in'âmât ücretleri musammem defter olunup taraf-ı şer'den virilen memhûr u mumzâ defterleri mücibince menzîlcilerin hisâblarına mahsûb olunmak için işbu nizâm ve şurût ilâ mâşâ'allâhu te'âlâ düstûrî'l-amel dutulup nakâs ve ilel-i tetarrukdan sıyânet olunmak için mevkûfâta kayd ve Rumili ve Anadolu'nun üçer kollarına başka başka iktizâsına göre ahkâm ve Divân-ı Hümâyûn Kalemî'ne ilmuhaber kâ'imesi virilmek bâbında fermân telhîs olundukda telhîs mücibince mevkûfâta kayd ve mahall-i merkûmeye başka başka iktizâsına göre ahkâmı ve Divân-ı Hümâyûn Kalemî'ne ilmuhaber kâ'imesi virilmek bâbında fermân-ı âli sâdir olmağın kayd olundu. Fî 28 L sene 1169 [26 Temmuz 1756]

Ek 2: 14 Ramazan 1211/13 Mart 1797 tarihli Mart Menzili Hüceti (TŞS, nr. 2, s. 233/1)

Medîne-i Tokat'ta sâkin sâlyânekeş mahallât ahâlileri meclis-i şer'-i hatîr-i vâcûbi't-tevkîrde medîne-i mezbûrede Menice mahallesi sâkinlerinden işbu bâ'isü'l-kitâb el-Hac Sâlih ibn-i Abdullâh mahzarında zeyl-i kitâbda muharrerü'l-esâmî ulemâ ve sülehâ ve â'yân ve eşrâf ve vücûh-ı belde hâzirûn oldukları hâlde takrîr-i kelâm iderler ki bundan akdem bâ-hüccet menzîlci olan es-Seyyid Mehmed Ağâ'nın müddet-i icârî tamam olup müceddeden menzîlci nasb u ta'yîn olunmak lâzım ve mühim olmağın merkûm el-Hâc Sâlih kâr-güzâr ve mücerrebü'l-etvâr ve sadakatkâr olup menzîl-i mezkûrî istikâmetle rü'yet ideceğî cümlemizin meczûmu olmağın taraf-ı devlet-i âlfyyeden ve vâli-i vilâyet taraflarıyla ve sâ'ir mahallerden tevârüd iden ve hasbû't-tarîk medîne-i mezbûreye mürûr u ubûr eden hazîne tahmîline ve üzerlerine me'mûr-ı mübâşiriyye ve fermân-ı âli medîne-i mezbûre voyvodalık mâlından menzîl-i mezkûra aid ocaklık ta'yîn buyurulan dörtyüz otuz beş gurus ile menzîl-i mezkûra aid in'âmâtın mâ'ada bu def'a verilecek iki bin gurus imdâdiye ile işbu bin ikiyüz onbir senesi mâh-ı Ramazân-ı şerifin on dördüncü günü vâki' olan Mart ibtidâsından altı ay gâyetine değîn yüz re's, tûvâne bârgîr ve levâzimât-ı sâ'iresiyle cümle ma'rifeti ve ma'rifet-i şer'le merkûmu müceddeden yedi bin sekiz yüz elli gurusâ icâr ol dahi istifcâr ve kabûl idüp meblağ-ı mezbûr mahallâta sâlyâne ve defter olunmağla beher mahallâta isâbet iden ücret-ı ma'lûmeyi tarafeynden havâle ve ba'de'l-kabûl menzîl-i mezkûr ber-vech-i muharrer rü'yet ve zikr olunan menzîl rü'yeti Mart ibtidâsından Ağustos gâyetine değîn ücretinden mahallâtda mûmteni'ü'l-husûl bakâyadan iki bin gurus ber-vech-i peşin teslîm ol dahi ba'de'l-ahz ve'l-kabz hizmet-i lâzimesini bî-kusûr ke-mâ-yenbağî edâya te'ahhüd ve iltizâm eyledüm dedikde gibbû't-tasdikî'ş-şer'î mâ-vak'a bi't-taleb ketb olundu. Fî'l-yevmi'r-râbi' aşer min şehr-i Ramazân li-sene ihdâ aşer ve mi'eteyn ve elf.

Fahrü'l-müderrişini'l-kirâm Mehmed el-Muî Efendi el-me'zûn bi'l-iftâ hâlâ

Fahrü'l-müderrişin es-Seyyid Hüseyin Efendi müftî-i sâbık

Fahrü'l-müderrişin es-Seyyid el-Hâc Mustafa Efendi müftî-i sâbık

Fahrü'l-ülemâ es-Seyyid Ömer Efendi be-medrese-i Genç Mehmed Paşa
Zeynelâbidin Efendi el-müderriş be-medrese-i İvaz Paşa

Ek 3: Evâil-i Zilka'de 1239/28 Haziran 1824 tarihli Menzilhânelerin Kirahânelere Dönüştürülmesi Hakkında Emr-i Âlî (TŞS, nr. 29, s. 46-47/2)

Düstûrûn-ı mükerremûn-ı müşrûn-ı mufehhamûn nizâmü'l-âlem müdebbirü'l-umûri'l-cumhûr bi'l-fikri's-sâkıb mütemmimûnu mehâmî'l-enâm bi'r-reyyi's-sâ'ib mûmehhidü ve ebniyânî'd-devleti ve'l-ikbâl müşeyyidü erkânî's-sa'âdeti ve'l-iclâl el-mahfûfün bi-sunûf-ı avâtîfî'l-meliki'l-â'lâ Anadolu'nun sol kolu yemîn ve yesârıyla nihâyetine varınca vâkî' vüzerâ-yı izâm edâma'llâhu te'âlâ iclâlehüm ve a'zâmü'l-ümarâi'l-kirâm efhâmü'l-kübârâi'l-fihâm ülü'l-kadri ve'l-ihitirâm ashâbü'l-izzi ve'l-ihitşâm el-muhtassûn bi-mezîdi inâyeti'l-meliki'l-â'lâ mîr-i mîrân ki dâme ikbâlühüm ve akzâ kuzâti'l-müslimîn evlâ vülâti'l-muvahhidîn ma'denü'l-fazli ve'l-yakîn râfî'ü a'lâmi's-şerîfî ve'd-dîn vârisü ulûmi'l-enbiyâ' ve'l-mürselîn el-muhtass bi-mezîdi inâyeti'l-meliki'l-mu'în Mevlânâ Erzurum kâdısı zîdet fazâilühu ve mefâhirü'l-kuzât ve'l-hükkâm ma'âdinü'l-fezâil ve'l-kelâm kuzât ve nüvvâb zîde fazlühüm ve mefâhirü'l-emâsil ve'l-akrân mütesellimîn ve voyvodagân ve a'yân ve sâ'ir zâbitân ve vücûh-ı memleket ve bi'l-cümle iş erleri zîde kadrihüm tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsil olacak ma'lûm olaki. Himmet-i vâlâ-nehmet-i tâcdârânem bi'l-cümle memâlik-i mahrûse-i şâhânem ahâlî ve sekenesinin emn ü emân ve intizâm-ı ahvallerine masrûf ve sırf mesâlih-i mühimme-i müsta'cile-i saltanat-ı seniyyem ile bi'l-îcâb Rumili ve Anadolu taraflarına âmed-şüd iden hademe-i devlet-i aliyyem ve tatarân için fı'l-asl menzil vaz'ından maksad-ı aslı hemânâ? mücerred ulâkların güzergâhları olan mahallerde eğlendirilmemesi ve ferde te'addî vukû'a gelmemesi usulünün vikâyesine münhasır ve mahsûs iken mürûr-ı ezân ile usûl-i kadîmine hâlel gelerek mesâlih-i mühimme ile me'mûr olanlar ile diğerleri birbirine karışıp birer takrîb in'âm menzil ahkâmı ile gidenlerin mühimme ve gayr-i mühimme olanları taşralarda bilinmeyerek ve muhâfaza-i bilâd ve himâyet-i ibâda me'mûr vüzerâ-yı izâm ve sâ'iri tarafından dahi ihtimâm olunmayarak isteyenler şunun bunun himâyesi ile cümlesi menzile süvâr olmakta ve bu takrîb menzillerin masârîfi refte refte çoğalup el-hâletü hâzihî fukarâ ve zu'âfânın tâkat ve tahammüllerinden hâric dereceye varmış ve hatta vüzerânın ve mütesellimîn ve voyvodagânın ahmâl ve eskâlleri menzil bârgîrleriyle iyâb u zehâb itmekte olduğu teşrifât-ı hümâyûn-ı şâhânem ile Erzurum cânibine gidüp gelen başçukadâr-ı şehriyârânemin re'yi'l-ayn meşhûd olmuş olduğundan ve mukaddemlerde menzil hakkında teşebbüs ve icrâ olunan nizâmın adem-i istikrârı mühimme ve gayr-i mühimmenin müsâvât üzere cereyân itmemesinden nâşî olup zamân-ı adâlet-iktirân-ı mülûkânemde mecmû' memâlik-i mahrûsemin i'mâriyle fukarâ-yı ra'iyetin âsâyiş-i hâlleri levâzım-ı istihsâl ve istikmâl kılınmak akzâ-yı murâd-ı hayriyyet-mu'tâd-ı cihândârânem idüğünden nizâm-ı menzilin ba'd ez-în te'addî vukû'a gelmeyecek ve bozulmayacak ve cümlemin hüsn-i nizâm ve râbitası ittifâk-ı ârâ ile kerreten ba'de uhrâ mülâhazâ ve mütâle'a birle ba'de'l-karâr şu vechile te'sis ü i'lân olunur ki ba'd ez-în memâlik-i mahrûsemde kâ'in bi'l-cümle menzilhâneler umûmen kirâyâ tahvîl ve menzil in'âm ahkâmı külliyyen ref ve ilgâ olunmağın Rumili ve Anadolu'nun her bir menzilhâ[n]e olan mahallerinde iyâb u zehâb iden mühimme ve gayr-i mühimme müsâvât üzere olmak her tarafa fey-i kâfi olup cemî' memâlikde berâber yürüyecek vechile erbâb-ı vukûfdan bi't-tahkîk beher re's bârgîre sayfen ve şitâ'en sâ'at başına yirmişer paradan kifâyet eden ücret tahsis olunmak ve fi mâ-ba'd hiçbir mahalde vechen mine'l-vücûh sâ'at başına yirmişer paradan ziyâde ve noksan kimesneden taleb ve tekîf olunmamak ve sırf mühimme ile i'zâm olunacak ricâl-i devlet-i aliyye ve hademe-i saltanat-ı seniyyemin ve tatarânın lâzım gelen ücretleri taraf-ı mürîden verilmek üzere her birine hadd-i i'tidâlde kaç hayvân lâzım geleceği verilecek evâmirda tasrîf ve tahsis olunup eğer ta'yîn olunan mikdârdan ziyâde hayvân götürecekteler ise onların kirâlarını dahi kendü kiselerinden vermek ve Hazîne-i Âmirem ve Tophâne-i ma'mûrem ve tersâne ve

zahîre hazînelerinin vâridât-ı mukarrere ve emvâl-i sâ'iresinin zamân-ı tahsîli ne vakit ise hulûlünde sadr-ı âzam ve hazâin-i mûrîye me'mûrları taraflarından cümle vüzerâ ve mütesellimlere birer ikişer def'a mekâtib ile taleb ve te'kîd olunduktan sonra o misillü zimmet-i sahîhanın te'diyesinde muhâtaba vukû'uyla fermân ve mübâşir gitmesi lâzım geldükde me'mûr kılınacak mübâşirin iktizâ eden menzil kirâları asıl emvâl kimlerden tahsîl olunacak ise vaktiyle vermedikleri için bu dahi zecren anlardan ve hassam kasabbaşılığı ve gümrük ve sâ'ir emânet ve nezâretlerin taşralarda olan ocaklık ve havâlâtı tahsîli için bi't-defa'ât mahalline mekâtib-i mü'ekkede ile te'kîdden sonra taraflarından adem göndermeleri icâb eylediği halde kezâlik bunların tahsîli zımnında gidecek mübâşirlerin dahi menzil ücretleri asıl emvâl ile berâber tahsîl olunmak ve sırf mühimme olarak vüzerâ-yı izâm ve mîr-i mîrân-ı kirâm kapu kethüdâları taraflarına verilerek kendü tatarlarıyla ihrâc etdirilecek evâmîr-i aliyem ve tahrîrât için fakat mahalline varıncaya kadar sâ'at hisâbıyla yirmişer paradan icâb iden menzil kirâsının cânib-i mîrîden i'tâsi ve vüzerâ-yı izâm ve mîr-i mîrân ve mütesellim ve voyvodaların derbâr-ı şevket-karâr-ı şâhâneme tevârüd eden tatarların harcırahları şimdîye dek kendü taraflarından verildiği misüllü ba'd-ez-în menzil kirâlarının dahi sâ'at hisâbıyla kendü taraflarından te'diyesi lâzım gelmekle ol vechile icrâ kılınmak ve kendülere ve umûr-ı vilâyete dâir maslahatlar için Dersa'âdet'imden kendülere ve gerek taraflarından Dersa'âdet'ime ve gerek etrafa âmed-şüd idecek tatarlarının bi'l-cümle menzil kirâları vüzerâ ve mîr-i mîrân ve mütesellim ve voyvodagân taraflarından verilmek ve ba'd-ez-în taşralarda olan vüzerâ ve mîr-i mîrân ve mütesellimîn ve voyvodagân ve sâ'ir zâbitân taraflarından zîr-i idârelerinde bulunan kazâlara âdem gönderilmek iktizâ eyledükde kendü hayvânlarıyla gönderülüp mahall-i me'mûrundan mâ'adâ yolda vardıkları menzilhânelerde yem ve yiyeceklerini dahi kendü akçeleriyle almak ve el-hâletü hâzihî menzilhânelere inen ulaklara menzilhâne malından me'kûlât verilmek bu dahi asıl menzil masârifine zamm ve ilâve ile fukarâdan tahsîl olunmakta ise de bundan sonra vaz' olunacak kirâ usûlüne mebnî menzilhânelerde hiç kimesneye meccânen yem ve yiyecek verilmeyüp hazîne-i devlet-i aliyemden me'mûriyetle taşra azîmet edenlere ve gerek vüzerâ ve mutasarrıfın dâirelerinden hasbe'l-maslahâ kazâlara gönderilenlere memleketce konak verile' geldiğinden bunlar yine minvâl-i kadîm üzere memleketlerde münâsib konaklara misâfir verilerek asıl menzilhâneye inen piyâde tatar ve çukadâr ve sâ'ir bu misüllü ulâklara ve hademe-i devlet-i aliyemden dahi menzilhânede müsâferet eden olur ise anlara menzilhânelerde meccânen yem ve yiyecek verilmeyüp istedikleri halde kendüler akçeleriyle almak ve el-yevm memâlik-i mahrûsemde bulunan menzilhâneler ekseri memleket mâlı olarak ta'mîr ü termîmleri ve sâ'ir masârifî asıl menzil masârifine ilâveten memleket tarafından görülmekte ise de fi-mâ-ba'd menzilhânelerin cümlesi beylik sûretiyle mahallinde kirâcıbaşı nasb olunacak âdemlere halefen an selefîn devr ü teslîm olunarak bundan böyle gerek menziller hayvânât ve gerek menzilhânelerin ta'mîr ü termîmleri ve menzilhâne hademesinin ve sürücülerin ve kirâ hayvânâtlarının yem ve yiyecek ve na'l ve muh ve aylık ve yıllık ve me'kûlât ve sâ'ir cüz'î ve küllî kaffe-i masârifî hâsıl olan kirâ akçesi ile idâre olunup bunun için zinhâr memleketden sebeben mine'l-esbâb bir akçe ve bir habbe verilmemek ve ba'd-ez-în menzilhânelerin bu vechile idâresi için her bir mahalde vâli ve hâkim-i şer' ve mütesellim ve zâbitân ve vücûh-ı memleket ma'rîfetleriyle birer muktedir ve müstakîm ademler bi'l-intihâb kirâcıbaşı ta'yîn olunup tedârik edeceği hayvânât tûvâna olmasına ve ulaklar tevkîf olunmayup tenbihât-ı seniyyem mûcibince nizâm-ı mezkûrun ale'd-devâm vikâye ve icrâsına memleketce dahi ikdâm ve nezâret olunmak ve el-yevm menzilhânelerde mevcûd hayvânâtın kimi memleket ve kimisi menzilcilerin malı olduğu maznûn olup memleket malı olan hayvânât bu nizâm sebebiyle tiz elden istirdâd olundugu halde yerine kirâcıbaşı olanlar hayvânât cem' edinceye kadar menâzil mu'attal olacağı bedihî olmak hasebiyle o makûle memleket malı olan hayvânât ve levâzıma cümle ma'rîfetiyeli değeriyle bahâ takdîr ve kirâcıbaşıya teslîm ile yedinden taraf-ı memlekete sened alınup esmânını tedricî edâ eylemek ve bundan böyle menzilhânelerin kirâ usûlüne tahvîli vesîlesiyile menzilhâneler taraflarından âmed-

şüd edecek ulaklara ve ulaklar tarafından dahi menzilhânelere bu günâ cevri ü te'addî olunmayarak her tarafda nizâm-ı merkûmun vikâyet ü istikrârına ve menzilhânelerin hüsn-i idâre ve intizâmına dikkat u ihtimâm olunmak lâzimedden olduğu ecilden ba'd-ez-în menzilhânelerde yarar ve tûvâna kirâ hayvânları beslenüp amed-şüd eden ulaklara lâğîr ve amel-mânde hayvân verilmeyüp ulaklar ve bâ-husûs umûr-ı müsta'cile-i mühimme ile gidenler zinhâr bârgîre intizâren alıkonulmayup derhâl bârgîrleri çekilüp bindirilmek ve menzilhânededen diğer menzilhâneye kadar kaç sâ'at ile fakat ana göre yirmişer paradan ücretleri hesab ile şimdiden sicillât-ı mehâkime kayd olunup öylece amel olunmak ve yiyecek almışlar ise i'tidâl üzere anın akçesi alınıp bundan fazla menzilhâne avâidi ve sürücü bahşîşi nâmıyla ve nâm-ı ahar ile bir akçe talep olunmamak ve ulaklar yem ve yiyecek aldıkları sûrette ziyâde ve fâhiş bahâ alınmayup râyic-i vakt üzere verilmek ve ulaklardan ba'zıları gerek diyânetsizlikden ve gerek menzilhâneye bir güne noksâniyetinden nâsi sîvâr olduğu tûvâna hayvânâtı kasden itlâf eder ise bu günâ fezâhete cesâret iden tatar ve sâ'ir her kim ise telef eylediği hayvânın bahâsı tazmîn etdirilmek için ol mahallin vâli ve hâkim ve zâbitânı taraflarından tahkik birle keyfiyeti hakikati üzere garazsız Dersa'adet'ime bildirilmek ve hayvânât telefden vikâyete fi-mâ-ba'd her kim olur ise bir bârgîre altmış vukıyyeden ziyâde yük yükledilmeyüp hilâfına cesâret idenler mu'âhaze kılınmak ve cemî' memâlikde seyyân olarak sâ'at başına yirmişer para ücret alınıp gerek devlet-i aliyem ulakları ve gerek sâ'ir yedlerinde menzil ahkâmı olsun velev olmasun hiçbir kimesneden yirmişer paradan ziyâde kirâ ve bahşîş talep ve ahz olunmamak ve cemî' memâlikde bir menzilhânededen diğer menzilhâneye kadar kaç sâ'atlık mesâfe olduğu aklâmıda mukayyed ve her bir yerde ma'lûm olduğuna binâen her mahallin mesâfesi kaç sâ'at ise yedlerinde sırf mühimme-i menzil ahkâmı olan ulakların dürüstce ol miktârı ücreti hisâb ve taraf-ı mîrîden talep ve sırf mühimme için olmayanların yedlerinden bu vechile ahz olunup zinhâr hilâf-ı vâki' zâ'id sâ'at haber verilerek bir akçe ve bir habbe ziyâde hisâb ve istid'â olunmamak üzere husûs-ı mezkûr ittifâk-ı ârâ ile karargîr olup ol bâbda sarîhü'l-müfâd inâyet-efzâ-yı sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn-ı şâhânem mücibince Anadolu ve Rumili'nin üçer kollarına başka başka evâmîr-i şerîfem neşriyle nizâm-ı mezkûr lâzım gelen aklâmlara kayd ve imlâ' ve sâ'ir iktizâ eden mahallere ilmuhaberleri i'tâ olunmuş olmağla siz ki vüzerâ-yı müşârr [ve] mîr-i mîrân ve mevlânâ ve kuzât ve nüvvâb ve sâ'ir mûmâ-ileyhimsüz siz dahi zir-i idârenizde kâ'in menzilhânelerin ol vechile hüsn-i idâre ve tanzîm zimmında memleketce bi'l-intihâb kirâcıbaşî nasb olunarak nizâm-ı mezkûr sicillât-ı mehâkime sebt ve taraf-ı şerî'atden birer sûreti kirâcıbaşîların yedlerine i'tâ birle ale'd-devâm muktezâsıyla amel ü hareket ve bundan böyle umûr-ı mühimme ile i'zâm olunacak devlet-i aliyem ulaklarının hîn-i azîmetlerinde ne tarafa gidecekler ise mürûr edecekleri menzilhâneler bu tarafda kayd olunacak olduğuna mebnî altı mâh mürûrunda hisâbı görölüp lâzım gelen kirâ ücretleri cânib-i mîrîden itâ olunmak üzere geçdiği mahallerde dahi yedlerine verilen menzil ahkâmı mücibince verilecek hayvânâtın miktârını başkaca sicille işâret ve mugâyir-i nizâm vaz' u hareket vukû'a gelmemesi esbâb-ı vesâilini istihsâl ve istikmâle memleketce bi'l-ittifâk i'tinâ ve nezâret ve bunun mugâyiri hareket ve menzil ref' olunmuş deyü şu kirâ nizâmı gereği gibi usûle girinceye kadar bir menzilhânede ulak tevkîfine cür'et olunur ise ol mahallin mütesellimi yahud voyvoda ve a'yân misillü iş başında her kim bulunur ise anın vücûhunun eşedd te'dîb ile hakkından gelineceği cezm ve teyakkun iderek ana göre amel ü harekete ikdâm ve sarf-ı rü'yet eylemeniz fermânım olmağın tenbihen ve ihtimâmen işbu emr-i celîli'l-kadrim işdâr ve Dîvân-ı Hümâyûnum kalemi mühimme-nüvis ketebesinden kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yân Ahmed Râşid zîde mecdühü ile tisyâr olunmuşdur. İmdi bundan maksûd şu menzilhâne mâddesinden dolayı ibâdullâhın mübtelâ oldukları bir takım cevri ü hasârdan tahlisiyle mücerred i'mâr-ı memâlik kazıyyesinden ibâret idüğü ve bundan sonra inşâ'allâhu te'âlâ işbu nizâm-ı kaviyyeyi vaktin mine'l-evkât bozulmayup dâimâ müstakarr olunmasına bizzât taraf-ı hümâyûnumdan ihtimâm olunacağı müstağni-i kayd-ı ifhâm olmakla her halde nizâm-ı mezkûra dikkat ile inşâ'allâhu te'âlâ düstûr-ı amel dutulup her bir mahalde dâimâ müstemirren icrâsına ihtimâm ve gayret olunmak

Tokat Menzilhanesi

kat'î irâde-i seniyyem muktezâsından idüğü ve bu bâbda iğmâz u tekâsül ve imrâr-ı vakt bir vechile câ'iz olmayup mütecâsir olanlar beher halde mazhâr-ı itâb-ı şedîd olacakları bi'îştibâh olduğı ma'lûmunuz oldukda vech-i meşrûh üzere amel ü hareketle icrâ-yı lâzime-i fukarâ-perveri-i vilâyete bi'l-ittifâk ikdâm ve her hâlde nizâm-ı mezkûrun tatarruk-ı halelden vikâyesine sarf-ı vesî' u ihtimâm ve hilâfî vaz'ı tecvîzden hazer ü ittikâ-i tâmm eylemenüz bâbında fermân-ı âlişânım sadır olmuştur. Buyurdum ki (boş) vusûl buldukda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yâfte-i sudûr olan fermân-ı vâcibü'l-ittibâ'a ve lâzimü'l-ımtisâlimin mazmûn-ı i'tâ'at-makrûnuyla âmel ü hareket ve hilâfindan tavakki' u mücânebet eyliyesüz. Şöyle bilesüz alâmet-i şerîfe i'timâd kılâsuz. Tahriren fî evâil-i şehr-i Zilkâ'deti'ş-şerîfe li-sene tis'a ve selâsîn ve mi'eteyn ve elf.

Ali Açıkl

1. The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions and activities. It emphasizes that this is crucial for ensuring transparency and accountability in the organization's operations.

2. The second part of the document outlines the various methods and tools used to collect and analyze data. It highlights the need for a systematic approach to data collection and the importance of using reliable sources of information.

3. The third part of the document focuses on the analysis of the collected data. It discusses the various techniques used to identify trends, patterns, and anomalies in the data, and how these insights can be used to inform decision-making.

4. The fourth part of the document discusses the importance of communication and reporting. It emphasizes that the results of the data analysis must be clearly and effectively communicated to the relevant stakeholders, and that this is essential for ensuring that the organization is able to act on the insights gained.

5. The fifth part of the document discusses the importance of ongoing monitoring and evaluation. It emphasizes that the data analysis process is not a one-time activity, but rather an ongoing process that must be regularly updated and refined to ensure that the organization is able to respond to changing circumstances.

6. The sixth part of the document discusses the importance of data security and privacy. It emphasizes that the organization must take appropriate measures to protect the confidentiality and integrity of the data it collects and analyzes, and that this is essential for maintaining the trust of its stakeholders.

7. The seventh part of the document discusses the importance of data governance. It emphasizes that the organization must have a clear and consistent set of policies and procedures governing the use of data, and that this is essential for ensuring that the data is used in a responsible and ethical manner.

8. The eighth part of the document discusses the importance of data literacy. It emphasizes that all members of the organization must have a basic understanding of data and how it is used, and that this is essential for ensuring that the organization is able to make the most of the data it collects.

9. The ninth part of the document discusses the importance of data-driven decision-making. It emphasizes that the organization must use the insights gained from its data analysis to inform its strategic and operational decisions, and that this is essential for ensuring that the organization is able to achieve its goals.

10. The tenth part of the document discusses the importance of data innovation. It emphasizes that the organization must be open to new and innovative ways of using data, and that this is essential for ensuring that the organization is able to stay ahead of the competition.